

—Մի քիչ օղի տան,—ասաց նա Կօրաբլեօվային, չապկի թևքով սրբելով արտասուքը և երբեմն-երբեմն հեծկլտալով։

—Առիւծի կաթ։ Ինչո՞ւ չէ, տուր տեսնենք, ինչ ես տալիս, ասաց Կօրաբլեօվան։

XXXII

Մասլօվան հացի մէջից հանեց փողերը ու մի կտրօն տուեց Կօրաբլեօվային։ Կօրաբլեօվան առաւ կտրօնը, նայեց և, թէև գրագէտ չէր, բայց հաւատաց ամենագէտ Խօրօչալկային, որ այդ թուղթը արժէ 2 ռ. 50 կ., ու ձեռը տարաւ վառարանի օգանցքը օղիի շիշը հանելու։ Այդ տեսնելով, այն կանայք, որոնք նրա տախտաղացիները չէին, ցրուեցին իրանց տեղերը։ Իսկ Մասլօվան մինչ այդ թափ տուեց փոշին գլխաշորի ու խաւթի վրայից, բարձրացաւ նստեց տախտի վրայ ու սկսեց ուտել հետը բերած հացը։

—Ես քեզ համար թէյ եմ պահել, բայց, կարծեմ, սառել է,—ասաց նրան Ֆեդօսեան, դարակի վրայից վերցնելով ոտի փաթաթանի մէջ փաթաթած թիթեղէ թէյամանը և գաւաթը։

Խմիչքը բոլորովին սառն էր և աւելի թիթեղի համ էր տալիս, քան թէյի, բայց Մասլօվան լցրեց գաւաթը ու սկսեց խմել։

—Ֆինաչկա, մոռ,—ձայն տուեց նա և հացի մի կտոր կըտրելով՝ տուեց փոքրիկ տղային, որ աչքը նրա բերնից չէր հեռացնում։

Մինչ այդ՝ Կօրաբլեօվան բերեց օղիի շիշն ու գաւաթը։ Մասլօվան հիւրասիրեց Կօրաբլեօվային ու Խօրօչալկային։ Այդ երեք կալանաւորուհիները կազմում էին այդ սենեակի արիստօկրատիան, որովհետև փող ունէին և իրար մէջ բաժանում էին ունեցածները։

Մի քանի ընդէ տնցած Մասլօվան կենդանացաւ ու սկսեց վրայ տալով պատմել դատի մասին, դատախազի ձեն անելով և առհասարակ ներկայացնելով այն բոլորը, ինչ որ առանձին տըպաւորութիւն էր գործել նրա վրայ։ Նրա վրայ առանձին տպաւորութիւն էր գործել այն բանը, որ, ինչպէս ինքը դիտել էր, տղամարդիկ, ուր էլ լինէր ինքը, ընկնում էին իր յետեից։ Դատարանում ամենքը նայում էին իր վրայ, — պատմում էր նա, — և անդադար դիտմամբ այդ բանի համար մտնում էին կալանաւորներին սենեակը։

— Պահապան զինուորն էլ էր ասում,—տես, քեզ մտիկ տալու համար են շարունակ գալիս: Գալիս է, օրինակ, մէկը ու հարցնում, թէ ուր է այս ինչ թուղթը կամ մի ուրիշ այդպիսի բան, բայց լաւ տեսնում եմ, որ ինչ թուղթ, ինչ բան, քիչ է մնում աչքերով ինձ ուտի,—ասում էր Մասլովան, ժպտալով և կարծես տարակուսանքով թափ տալով գլուխը:—Ինչ պտուղներ են:

—Հա, այդպէս են դրանք,—վրայ բերեց պահապանի կիսը ու սկսեց պտպտացնել իր երգեցիկ ձայնով:—Ոնց որ ճանճերը հաւաքուեն մեղրի վրայ: Գործ որ լինի, հազար վերստ հեռու կը փախչեն, բայց այդ բանի համար մեռած են: Հաց մի տուր ուտեն, ջուր մի տուր խմեն...

—Հապա այստեղ,—ընդհատեց նրան Մասլովան:—Այստեղ էլ այդպիսի ցաւի մէջ ընկայ: Երբ որ ինձ դատարանից բերեցին, կայարանիցն էլ մի խումբ կալանաւորներ բերեցին: Զիւթի նման կպան ինձնից. չէի իմանում ինչպէս պրծնեմ ձեռքներիցը: Ատուած բարի տայ իրան, բանտապետի օգնականը բարկացաւ վրաները, քչեց մօտիցս: Մէկը այնպէս էր կպել, որ հազիւ հազ հոգիս ազատեցի:

—Ի՞նչ կերպարանքի մարդ էր,—հարցրեց Խօրօչավկան:

—Թուխ էր. բեխեր ունէր:

—Հէնց նա է որ կայ:

—Ո՞վ:

—Շչեգլովը: Այն, որ նոր անց կացաւ:

—Ի՞նչ Շչեգլով է այդ:

—Վա, չեմ իմանում: ով է: Երկու անգամ փախել է Սիբիրից: Այժմ նորից բռնել են, բայց էլի կը փախչի: Վերակացունեն էլ փախնում են նրանից,—ասաց Խօրօչավկան, որ կալանաւորների տոմսակ տանող-բերողն էր և գիտէր ամեն բան, ինչ որ կատարւում էր բանտում:—Անպատճառ կը փախչի:

—Ի՞նչ անեմք որ կը փախչի, մեզ հօ հետը չի տանելու,—ասաց Կօրարելովան:—Դու այն ասա մեզ,—դիմեց նա Մասլովային,—աբլակատը ի՞նչ ասաց քեզ խնդիրքի մասին, չէ որ հէնց հիմա պէտք է տալ:

Մասլովան պատասխանեց, որ ինքը ոչինչ չը գիտի:

Այդ միջոցին կարմրաչէկ կինը, պէպէնոտ ձեռքերը խիտ ու խճճուած կարմրաչէկ մազերի մէջ խրած ու եղունգներով քորելով գլուխը, մօտեցաւ օղի խմող արիստօկրատուհիներին:

—Ես քեզ, Կատերինա, կ'ասեմ բոլորը, ինչ որ պէտք է անել,—սկսեց նա:—Առաջ ու առաջ, պէտք է թուղթ տաս, թէ

անբաւական եւ մնացել վճռից, իսկ յետոյ պէտք է պրօկուրօրին յայտնես:

— Բեզ ինչ, — զայրացկոտ թաւ ձայնով դիմեց նրան Կօրարքեօվան: — Օղու հոտ եւ առել, հա. նաղլներ մի պատմի: Առանց քեզ էլ լաւ գիտենք, թէ ինչ պէտք է անել. քո օգնութեան պէտք չունենք:

— Դո՛ւ ինչ եւ մէջ ընկնում. քեզ հետ ո՛վ է խօսում:

— Օղի է ուզում սիրտդ, դրա համար էլ մօտ-մօտ եւ անում:

— Լաւ, լաւ, տուր իրան խմի, — ասաց Մասլօվան, որ միշտ ամենքին բաժանում էր իր ունեցած-չունեցածը:

— Եւ նրան ջանապէս կը տամ, որ...

— Դէ տուր տեսնենք, — վրայ գալով դէպի Կօրարքեօվան, ասաց կարմրաչէկ կինը: — Երեխայ եւ գտել վախաճնես:

— Դէ կորի, անզգամ:

— Անզգամի ձայն եմ լսում:

— Շան թափան:

— Ե՞ս եմ թափանը: Սիրիբական, մարդասպան, — գոռաց կարմրաչէկ կինը:

— Հեռացիր, ասում եմ, — մռայլ կերպով ասաց Կօրարքեօվան:

Բայց կարմրաչէկ կինը աւելի ու աւելի էր մօտենում, և Կօրարքեօվան հրեց նրա բաց ու գէր կուրծքը: Կարմրաչէկ կալանաւորուհին կարծես հէնց դրան էր սպասում և անակնկալ արագ շարժումով մի ձեռքով պինդ բռնեց Կօրարքեօվայի մազերից, իսկ միւսով ուզում էր խփել նրա երեսին, բայց Կօրարքեօվան բռնեց այդ ձեռքը: Մասլօվան ու Խօրօշալկան բռնեցին կարմրաչէկ կալանաւորուհու ձեռքերից ու աշխատում էին ազատել Կօրարքեօվային, բայց չէին կարողանում բանալ մազերի հիւսը պինդ հուպ տուած ձեռքը: Կարմրաչէկ կալանաւորուհին մի րոպէ բաց թողեց մազերը, բայց նրա համար, որ իսկոյն և եթ փաթաթի բռունցքի շուրջը, իսկ Կօրարքեօվան, գլուխը ծռած, մի ձեռքով թակում էր կարմրաչէկ կնոջ մարմինը ու աշխատում ատամներով բռնել նրա ձեռքը: Բոլոր կանայք խոնուեցին կռուողների շուրջը և գոռգոռում էին ու աշխատում բաժանել նրանց իրարից: Նոյն իսկ թղթախտաւորը մօտեցաւ ու անդադար հազալով՝ նայում էր կռուողներին: Երեխաները, իրար կուշ եկած, լալիս էին: Աղմուկը լսելով՝ ներս եկան վերակացուհին ու վերակացուն: Կռուողներին բաժանեցին, և Կօրարքեօվան, արձակելով սալիտակած հիւսը ու դուրս տալով մազերի պոճոկած կտորները, իսկ կարմրաչէկ կալանաւորուհին, ձեռքով պահելով ամբողջապէս զզգողուած չապիկը

դեղնագոյն կրծքի վրայ,—երկուսն էլ գոռգոռում էին և բացատրում ու գանգատուում:

—Ես գիտեմ, անիծած օղին է բոլորի պատճառը. այ, վաղը կ'ասես բանտապետին, մի լաւ կը չըպոյի ձեզ, Հոտը առնում եմ,—ասում էր վերակացունին:—Տեսէք, ձեռաց ամեն բան պատկեցէք, թէ չէ վատ կը լինի,—գլուխ չունենք արդարն ու մեղաւորը ջոկելու կորէք տեղներդ ու սուս կացէք:

Բայց դեռ երկար ժամանակ լռութիւն չէր հաստատուում: Դեռ երկար ժամանակ կանայք հայնոյում էին միմեանց ու պատմում իրար, թէ ինչպէս սկսուեց կոխը և ով է մեղաւոր: Վերջապէս, վերակացուն ու վերակացունին գնային և կանայք սկսեցին հանդարտուել ու պառկոտել: Պատաւը կանգնեց սրբի պատկերի առաջ ու սկսեց ազօթել:

—Իրար գտել են երկու սիրերականները,—յանկարծ խռպոտ ձայնով սկսեց կարմրաչէկ կալանաւորունին տախտերի միւս ծայրից, ամեն մի խօսք համեմելով ամենատարօրինակ ու թունդ հայնոյանքներով:

—Հօ՛ր, սիրտդ էլի գոռոց է ուզում,—իսկոյն պատասխանեց Կորաբլեօվան և աւելացրեց նոյնպիսի հայնոյանքներ: Ու երկուսն էլ լռեցին:

—Ախտոս չը թողեցին, թէ չէ աչքերիդ պիպիկները կը հանէի... նորից սկսեց կարմրաչէկ կալանաւորունին ու իսկոյն և եթ ստացաւ նոյնպիսի մի պատասխան Կորաբլեօվայից:

Նորից տիրեց լռութիւն, որ այս անգամ մի քիչ աւելի տևեց, ու յետոյ նորից սկսուեցին հայնոյանքները: Այնուհետև ընդմիջումները աւելի ու աւելի երկար էին լինում, մինչև որ, վերջապէս, ամեն ինչ բոլորովին հանդարտուեց:

Ամենքը պառկած էին: Ոմանք սկսեցին խռոացնել: Չէին պառկած միայն պառաւը, որ միշտ երկար ազօթում էր և այժմ դեռ ծունր էր դնում սրբի պատկերի առաջ, և մէկ էլ տիրացուի աղջիկը, որ, վերակացունու դուրս գալուն պէս, վեր կացաւ տեղիցը ու նորից սկսեց գնալ-գնալ սենեակում:

Մասլօվայի քունը չէր տանում. նրա մտքիցը չէր դուրս գալիս այն, որ ինքը այժմ սիրերական է. արդէն երկու անգամ նրան հայնոյեցին այդ անունով առաջ Բօչկովան, յետոյ կարմրաչէկ կալանաւորունին: Խեղճը չէր կարողանում ընտելանալ այն մտքին, որ ինքը սիրերական է:

Կորաբլեօվան, որ պառկած էր մէջքը դէպի նա, շուռ եկաւ տեղումը:

—Ում մտքովը կ'անցնէր այդպիսի բան,—ցած ձայնով ա-

սաց Մասլովան։—Ուրիշները ինչ ասես անում են ու ոչինչ, իսկ ես անմեղ տեղովս պէտք է տանջուեմ։

—Դարդ մի անիլ, աղջիկ։ Սիրիբում էլ մարդիկ են ապրում։ Դու այնտեղ էլ չես կորչի,—մխիթարում էր նրան Կօրարեւովան։

—Գիտեմ, որ չեմ կորչի, բայց էլի մարդուս վատն է թըլում։ Ես լաւ կեանքի եմ սովոր և ուրիշ բանտի էի արժանի։

—Աստուծու կամքի հակառակ ո՞վ կարող է գնալ,—յոգոյքաչելով ասաց Կօրարեւովան։—Նրա կամքի հակառակ չես կարող գնալ։

—Գիտեմ, մօքքոյր, բայց էլի սիրտս այրւում է։

Ներկուսն էլ լռեցին։

—Լսում ես Աւանջ դիր այն տուտուլցին,—ասաց Կօրարեւովան, Մասլովայի ուշադրութիւնը դարձնելով տախտերի միւս կողմից լսուող տարօրինակ ձայնի վրայ։

Կարմրաչէկ կնոջ զսպած հեկեկանքների ձայնն էր այդ։ Նա լալիս էր այն պատճառով, որ մի րոպէ առաջ իրան հայհոյեցին, ծեծեցին ու օդի չը տուեցին խմելու, մինչդեռ սիրտը սաստիկ ուզում էր խմել։ Նա լալիս էր և այն պատճառով, որ իր ամբողջ կեանքի ընթացքում ոչինչ չէր տեսել բացի հայհոյանքից, ծաղրից, վիրաւորանքից ու ծեծից։ Նա ուզում էր ինքն իրան մխիթարել, մտաբերելով իր առաջին սէրը դէպի գործարանական բանուոր Ֆեդկա Մօլօդենկովը, բայց, յիշելով այդ սէրը, նա յիշեց և այն, թէ ինչպէս էր վերջացել այդ սէրը։ Իսկ այդ սէրը վերջացել էր նրանով, որ Մօլօդենկովը, հարբած ժամանակ, կատակի համար արջասպ էր քսել նրա երեսին ու յետոյ, ընկերների հետ, հռնում էր, նայելով, թէ ինչպէս է նա գալարւում․ ցաւից։ Նա յիշեց այդ բանը և խեղճն եկաւ իր վրայ ու կարծելով, թէ ոչ ոք չի լսում իր ձայնը, սկսեց լալ և լալիս էր երեսանների նման—տնքտնքալով, քիթը ֆնչացնելով ու աղի արտասուքները կուլ տալով։

—Մեղքս գալիս է,—ասաց Մասլովան։

—Մեղք է, ի հարկէ, բայց ինչո՞ւ հանգիստ չի կենում։

XXXIII

Երբ միւս առաւօտ Նեխիլեղովը դարթնեց, նրա առաջին զգացմունքն այն եղաւ, որ իրան ինչ-որ մի բան է պատահել, և մինչև անգամ դեռ չը յիշած, թէ ինչ էր այդ պատահածը, նա արդէն գիտէր, որ ինչ որ լուրջ ու լաւ բան է պատահել, «կատիւն», դատարանը» Այո, և պէտք է դադարել ստելուց ու ասել

ամբողջ ճշմարտութիւնը: Եւ ինչ զարմանալի գուգադիպութիւն,
—այդ նոյն առաւօտը, վերջապէս, ստացուեց ազնուականու-
թեան պարագլխի կնոջից, Մարիա Վասիլիեւնայից, այնքան
վաղուց սպասուած նամակը, որ առանձնապէս հարկաւոր էր
նրան այժմ: Մարիա Վասիլիեւնայի կատարեալ ազատութիւն էր
տալիս նրան, բախտաւորութիւն էր բարեմաղթում նրան ա-
ռաջիկայ ամուսնութեան մէջ:

—Ամուսնութիւն, —ասաց նա հեգնօրէն:— Որքան հեռու
եմ ես այժմ այդ բանից:

Եւ նա յիշեց իր երէկուան մտադրութիւնը ամեն ինչ ա-
սել այդ կնոջ ամուսնուն, խոստովանել իր մեղքերը նրա ա-
ռաջ և պատրաստականութիւն յայտնել ամեն կերպ բաւարա-
րութիւն տալու նրան: Բայց այս առաւօտ այդ այնքան հեշտ
չէր թւում նրան, որքան երէկ: «Բացի այդ, ինչու զուր
տեղը անբախտացնեմ այդ մարդուն, որ դեռ ոչինչ չը գիտէ:
Եթէ ինքը հարցնի, ուրիշ բան է, այն ժամանակ կ'ասեմ: Բայց
դիտմամբ գնալ այդ բանն ասելու համար: Չէ, պէտք չէ»:

Միասին ամեն ինչ ճշմարտութեամբ ասելն էլ դժուար
էր թւում այդ առաւօտ: Այդ գէպը ունէն էլ չէր կարելի
սկսել այդպիսի խօսակցութիւն, որովհետեւ այդ վիրաւորական
կը լինէր: Ինչպէս կենսական շատ ուրիշ յարաբերութիւնների
մէջ, այդ գէպը ունէն էլ անհրաժեշտ էր, որ ինքն մի բան, որ
պէտք է գուշակելով հասկանային: Մի բան միայն վճռեց նա
այդ առաւօտ, —այլ ևս չի գնայ նրանց մօտ և, եթէ հարցնեն,
ճիշտը կ'ասի:

Բայց Կատիւշայի հետ ունեցած յարաբերութիւնների մէջ
ոչինչ չը պիտի մնայ անորոշ, կիսայայտ:

«Կը գնամ բանտը, կ'ասեմ նրան, կը խնդրեմ, որ ների
ինձ: Եւ եթէ պէտք լինի, այո՛, եթէ պէտք լինի, կը պսակուեմ
հետը», մտածում էր նա:

Այդ միտքը, թէ բարոյական բաւարարութեան համար
ինքը պէտք է զոհի ամեն ինչ ու պսակուի Կատիւշայի հետ,
առանձնապէս խանդաղատեցնում էր նրան այդ առաւօտ:

Վաղուց ի վեր նա այդքան եռանդով չէր վեր կացել ան-
կողնից: Երբ որ Ագրաֆենա Պետրօվնայի մտաւ սենեակը, նա
խօսոյն ևս չէր, այնպիսի վճռողականութեամբ, որ ինքն էլ չէր
սպասում իրանից, յայտնեց նրան, թէ ինքը այլ ևս կարիք չու-
նի այդ բնակարանին ու նրա ծառայութեանը:

Լուիկայի համաձայնութեամբ վճռուած էր, որ նա շարու-
նակում է ապրել այդ ահագին ու թանգ բնակարանում, որպէս
զի պսակուի, Բնակարանը վարձով տալը ուրեմն առանձին նը-

շանակութիւն ունէր: Ագրաֆենա Պետրօվնան զարմացած նայեց նրան:

— Շատ չնորհակալ եմ ձեզինից, Ագրաֆենա Պետրօվնա, իմ մասին ունեցած հոգսերիդ համար, բայց այժմ ինձ հարկաւոր չէ ոչ այսպիսի մեծ բնակարան, ոչ էլ որ և է ծառայ: Իսկ եթէ դուք ուզում էք օգնել ինձ, բարի եղէք կարգադրելու, որ բոլոր բաները հաւաքեն, կապեն, ինչպէս անում էիք մայրիկի օրով: Յետոյ Նատաշան կը գայ, կը կարգադրի: (Նատաշան Նեխլիւզովի քոյրն էր):

Ագրաֆենա Պետրօվնան թափ տուեց գլուխը:

— Ի՞նչպէս հաւաքել: Ախր պէտք կը դան,—ասաց նա:

— Չէ, պէտք չեն գալ, Ագրաֆենա Պետրօվնա, հաստատ, պէտք չեն գալ,—ասաց Նեխլիւզովը, պատասխանելով այն բանին, ինչ որ արտայայտում էր Ագրաֆենան գլուխը թափ տալով:— Խնդրեմ, Կօրնէյին էլ ասէք, որ ռոճիկը այս գլխիցը տուել եմ երկու ամսուայ համար, բայց նա էլ ինձ հարկաւոր չէ:

— Զուր էք այդպէս անում, Դմիտրիյ Իվանովիչ,—ասաց Ագրաֆենան:— Լաւ, ասենք արտասահման էք գնալու, բայց չէ որ էլի բաների համար տեղ է հարկաւոր:

— Սխալւում էք, Ագրաֆենա Պետրօվնա: Արտասահման չեմ գնալու. եթէ գնամ, բոլորովին ուրիշ տեղ կ'երթամ:

Ասաց ու յանկարծ սաստիկ կարմրեց:

«Այո, պէտք է ասել սրան,—մտածեց նա.—ինչ միտք ունի լուռութեան տալը: Պէտք է՝ ինչ կայ չը կայ՝ ասել բոլորին»:

— Երէկ ինձ մի շատ տարօրինակ ու լուրջ բան պատահեց: Յիշեմ էք Կատիւշային, որ Մարիա Իվանօվնա մօրքոյրի մօտ էր:

— Ի՞նչպէս չեմ յիշում. ես եմ նրան կար սովորեցրել:

— Երէկ ես երդուեալ դատաւոր էի և մենք դատում էինք այդ Կատիւշային:

— Խեղճ աղջիկ,—ասաց Ագրաֆենա Պետրօվնան:— Ինչի համար էիք դատում:

— Սպանութեան համար,—և մեղաւորը ես եմ:

— Դուք ինչպէս կարող էիք մեղաւոր լինել: Շատ տարօրինակ բան էք ասում,—ասաց Ագրաֆենա Պետրօվնան, և նրա պատառ աչքերի մէջ կայծեր երևացին:

Նա գիտէր Նեխլիւզովի ու Կատիւշայի մէջ պատահածը:

— Այո, ես եմ պատճառ եղել: Եւ ահա այդ բանը փոփոխեց իմ բոլոր ծրագիրները:

— Ի՞նչ փոփոխութիւն կարող էր լինել այդ բանից ձեր վերաբերմամբ,—ասաց Ագրաֆենա Պետրօվնան, զսպելով ժպիտը:

— Այն փոփոխութիւնը, որ, եթէ ես եմ եղել պատճառը,

որ նա այդ ճանապարհն է բռնել, կը նշանակի ես պէտք է ձեռքիս եկածը անեմ նրան օգնելու համար:

— Ձեր կամքն է, բայց ինչ մի առանձին մեղք կայ այդ տեղ ձեր կողմից: Ամենքի հետ պատահում է այդ, և եթէ խելօք են լինում, ամեն ինչ չիտկում է ու մոռացում ու կարգին ապրում են իրանց համար,—ասաց Ագրաֆենա Պետրովնան խիստ ու լուրջ եղանակով:— Ե դուք զուր էք ձեզ մեղադրում: Ես առաջ էլ լսել էի, որ նա ուղիղ ճանապարհից մոլորուել է. ինչ անենք, ով է մեղաւոր:

— Ես եմ մեղաւորը: Ուստի և ուզում եմ ուղղել արածս:

— Էլ ուղղել չատ դժուար է:

— Այդ իմ գործն է: Իսկ եթէ դուք ձեր մասին էք մտածում, իմացէք, որ այն, ինչ որ մայրիկը ուզում էր...

— Ես իմ մասին չեմ մտածում: Հանգուցեալից այնքան բարիք եմ տեսել, որ էլ ոչինչ չեմ ցանկանում: Լիզանկաս ինձ կանչում է իր մօտ (այդ նրա քրոջ ամուսնացած աղջկին էր). երբ որ ձեզ հարկաւոր չը լինեմ, կ'երթամ նրա մօտ: Բայց դուք զուր էք սրտներդ անհանգիստ անում այդ բանի համար,—ո՛ւմ հետ չի պատահում:

— Ես բոլորովին ուրիշ կարծիքի եմ: Եւ դարձեալ խնդրում եմ ձեզ օգնել ինձ բնակաբանը վարձով տալու և բանը-մանը հաւաքելու: Համ էլ մի նեղացէք ինձանից: Ես շատ ու շատ չնորհակալ եմ ձեզնից:

Ձարմանալի բան,—այն բոլորից, որ Նելիլիւզովը հասկացաւ, որ ինքը վատ է ու դարչելի ինքն իր աչքում, նոյն բոլորից սկսած ուրիշները այլ ևս դարչելի չէին թւում նրան. ընդհակառակը, թէ գէպի Ագրաֆենա Պետրովնան, թէ գէպի Կօրնէյը նա զգում էր գորով ու յարգանք: Նա ուզում էր Կօրնէյի առաջ էլ խոստովանել իր մեղքը, բայց այնքան պատկառալից ու ազդու էր Կօրնէյի տեսքը, որ նա սիրտ չարեց նրա հետ այդ բանի մասին խօսել:

Դատարան գնալիս, միննոյն կառքով անցնելով միննոյն փողոցներով, Նելիլիւզովը ինքն իր վրայ զարմանում էր՝ բոլորովին ուրիշ մարդ զգալով իրան այսօր:

Միսսիի հետ պսակուելը, որ դեռ երէկ այնքան մօտալուտ բան էր թւում նրան, այժմ բոլորովին անհնար էր թւում: Երէկ նա իր զրութեան մասին այնպիսի գաղափար ունէր, որ անկասկած հաւատացած էր, թէ Միսսին երջանիկ կը զգայ իրան նրա հետ ամուսնանալով: Այսօր նա ինքն իրան անարժան էր համարում ոչ միայն նրա ամուսինը, այլ և մտերիմը լինել: «Եթէ նա իմանար, թէ ինչ տեսակ մարդ եմ ես, անշուշտ կը կար-

գաղբէր, որ ինձ չընդունեն, իսկ ես դեռ մտքումս մեղադրում էի նրան այն պարոնի հետ կօքէտութիւն անելու համար: Սակայն ենթադրեմք նոյն իսկ, թէ նա այժմ կը համաձայնէր իմ կիներ լինել, բայց միթէ ես կարող էի, չեմ ասում՝ բախտաւոր, այլ թէկուզ հանգիստ լինել, լաւ իմանալով, որ այն մէկը այստեղ է, բանտումն է և վաղը կամ միւս օրը էտապով կը գնայ Սիբիր տաժանակիր աշխատանքներում տանջուելու: Իմ ձեռքով կորուստի մատնուած խեղճ կիներ կ'երթայ Սիբիր, իսկ ես այստեղ այդ ժամանակ կը զբաղուեմ շնորհաւորութիւններ ընդունելով ու այցելութիւններ անելով նորահարս կնոջս հետ: Կամ թէ աղնուակաճութեան պարագլխի հետ, որին ես խայտառակ կերպով խաբում էի, թեր և դէմ ձայներ կը հաշուեմ ժողովում՝ դպրոցական և ուրիշ հարցերի մասին եղող որոշումների վերաբերմամբ ու յետոյ ժամադրութիւն կը նշանակեմ նրա կնոջը (թո՛ւ, ի՜նչ զգուելի բան), կամ կը շարունակեմ նկարս, որ անկասկած երբէք չեմ վերջացնելու, որովհետեւ իսկապէս պէտք էլ չի, որ ես պարապեմ այդպիսի դատարկ բաներով: Էլ այժմ չեմ կարող անել այդպիսի բաներ», — ասում էր նա ինքն իրան, շարունակ հրճուելով այն ներքին փոփոխութեան վրայ, որ նա զգում էր իր մէջ:

«Ամենից առաջ, — մտածում էր նա, — այժմ պէտք է տեսնել փաստաբանին ու իմանալ, թէ ինչ է վճռել նա, իսկ յետոյ... յետոյ գնալ բանտը, տեսնել երէկուայ կալանաւորուհուն ու ասել նրան ամեն ինչ»:

Եւ երբ նա երեակայում էր, թէ ինչպէս կը տեսնի նրան, ինչպէս կ'ասի նրան ամեն բան, ինչպէս կը խոստովանի իր մեղքը նրա առաջ, ինչպէս կը յայտնի նրան, թէ ինքը կ'անի ձեռքից բոլոր եկածը ու կը պսակուի նրա հետ իր մեղքը քաւելու համար, — այն ժամանակ նա համակուում էր մի տեսակ յափշտակութեամբ և աչքերը լցւում էին արտասուքով:

XXXIV

Դատարանը հասնելով, Նեխիլեդովը հէնց միջանցքում պատահեց երէկուայ դատական պրիստավին ու հարցրեց նրանից, թէ որտեղ են պահւում արդէն դատապարտուած կալանաւորները և ումից պէտք է խնդրել նրանց հետ տեսնուելու թոյլտուութիւն: Դատական պրիստավը բացատրեց, որ կալանաւորները զանազան տեղերում են պահւում և մինչև վճիռը վերջնական ձևով յայտնելը՝ տեսակցութեան թոյլատրութիւնը կախուած է դատախազից: — «Ես ձեզ կը յայտնեմ ու կը տանեմ նիստից յետոյ:

Դատախազը դեռ չի եկել: Նիստից յետոյ պէտք է տեսնել նորան, իսկ այժմ համեցէք նիստի: Իսկոյն կը սկսուի»:

Նեխիլեզովը այդ սիրալիրութեան համար չնորհակալութիւն յայտնեց պրիստային, որ այսօր իրան անանձնապէս ուղորմելի էր թւում, ու գնաց երգուեալ ատենակալների սենեակը:

Այն ժամանակ, երբ նա մօտենում էր այդ սենեակին, միւս երգուեալ դատաւորները արդէն դուրս էին գալիս այնտեղից՝ նիստի դահլիճը գնալու համար: Վաճառականը, ինչպէս և երէկ, ուրախ էր ու արդէն նախաճաշել ու կոնծել էր և Նեխիլեզովին հանդիպեց, ինչպէս մի հին բարեկամի: Պետք Գերասիմովին էլ այսօր Նեխիլեզովի մէջ ոչ մի անախորժ զգացմունք չէր զարթեցնում իր մտերմականութեամբ ու քրքրեիջով:

Նեխիլեզովի սիրան ուղում էր բոլոր երգուեալ դատաւորներին յայտնել, թէ ինչ յարարերութիւն ունի ինքը երէկուայ մեղապարտ կնոջ հետ: «Իսկապէս ասած,—մտածում էր նա,—հէնց երէկ, դատի ժամանակ պէտք է վեր կենայի ու հրապարակով յայտնէի մեղքս»: Բայց երբ նա միւս երգուեալների հետ մտաւ նիստի դահլիճը ու սկսուեց երէկուայ պատմութիւնը,—դարձեալ «ատենանք գալիս է», դարձեալ երեք չքաղցկեստ պաշտօնեայ բազմած վերեւում, դարձեալ լուծիւն, երգուեալ ատենակալների տեղաւորումը բարձրամէջք աթոռների վրայ, ժանդարմները, քահանան,—նա զգաց, որ թէն պէտք էր այդ անել, բայց նա երէկ էլ չէր կարող խանդարել այդ հանդիսաւորութիւնը:

Նոյն նախապատրաստութիւնները տեղի ունեցան մինչև դատի սկսուելը, ինչ որ երէկ, այն բացառութեամբ, որ ատենակալներին նորից չեղուեցրեցին ու նախագահը ճառ չասաց նրանց:

Այս օրուայ գործը խորտակմամբ գոզութիւն էր: Մեղադրեալը, որի մօտ իբր պահապան կանգնած էին երկու սրամերկ ժանդարմներ, մի նիհար, նեղթիկունք 20 տարեկան պատանի էր՝ մոխրագոյն խալաթով և անարիւն մոխրագոյն դէմքով: Նա մենակ նստած էր մեղադրեալների նստարանի վրայ ու յօճերբի տակից դիտում էր ներս մտնողներին: Այդ պատանին մեղադրւում էր նրանում, որ իր ընկերոջ հետ ջարդել էր ցախատան դռան կողպէքը ու այնտեղից գողացել հին փաշաներ 3 ոտքի 67 կոպէկ արժողութեամբ: Մեղադրական թղթից երևում էր, որ փողոցային ոստիկանը այդ պատանուն կանգնեցրել էր այն ժամանակ, երբ նա գնում է եղել փողոցով իր ընկերոջ

հետ, որ ուսին գցած տանելիս է եղել փալատները: Պատանին ու ընկերը իսկոյն և եթ խոստովանուել էին իրանց մեղքը և նրանց երկուսին էլ դրել էին բանտը: Պատանու ընկերը, որ մի փականագործ էր, մեռել էր բանտում, և ահա այսօր պատանին դատուում էր միայնակ: Հին փալատները դրուած էին իրական ապացոյցների սեղանի վրայ:

Գործը վարուում էր ճիշտ այնպէս, ինչպէս և երէկ,—էլի ապացոյցներ, մեղադրական փաստեր, վկաներ, երդումն, հարց ու փորձ, էքսպէրտներ ևւ այլն: Նախագահի, մեղադրողի և պաշտպանի հարցերին՝ վկայ փողոցային ոստիկանը մեքենայաբար պատասխանում էր՝ «հրաման ձեզ», «չեմ կարող իմանալ» և նորից «հրաման ձեզ»... բայց, չը նայելով նրա գինուորական շժմածութեանը և մեքենայակերպութեանը, պարզ երևում էր, որ նա խղճում է պատանուն ու դժկամութեամբ է պատմում նրա ձերբակալութեան մասին:

Միւս վկան, գողացուած փալատների տէր ծերուկը, որ ակներևաբար մաղձոտ մարդ էր, երբ հարցրին՝ ճանաչո՞ւմ է արդեօք այդ փալատները, մեծ դժկամութեամբ ասաց, որ իրանն են. իսկ երբ դատախազի օգնականը սկսեց հարց ու փորձ անել, թէ ինչի համար էր գործ դնելու այդ փալատները, արդեօք շատ էին հարկաւոր նրան, նա բարկացաւ ու պատասխանեց.— «Թէկուզ ամենեկին չը լինէին էլ այդ փալատները. իսկի պէտք չեն ինձ: Եթէ իմանայի, որ այսքան գլխացաւանք եմ ունենալու նրանց պատճառով, ոչ միայն դանդատ չէի տայ նրանց մասին, այլ և տասը, մինչև անգամ քսան ոտւրի էլ վրան կը դնէի, միայն թէ ինձ քաշ չը տային հարց ու փորձի համար: Հէնց միայն կառապաններին 5 ոտւրի տուած կը լինեմ: Դեռ տկար էլ եմ: Պորտաթափութիւն ունեմ, ոսկրացաւն էլ հետը»:

Այդպէս էին խօսում վկանները, իսկ ինքը մեղադրեալը ամեն բանում մեղքը չլինքն էր առնում և, բռնուած գազանիկի նման անմտաբար այս ու այն կողմը նայելով, ընդհատուող ձայնով պատմում էր ամեն ինչ, ինչպէս որ եղել էր:

Գործը պարզ էր, բայց դատախազի օգնականը, էլի երէկուայ պէս, ուսերը վեր քաշելով խորագէտ հարցեր էր տալիս, աշխատելով բռնել խորամանկ յանցաւորին:

Իր ճառում նա ապացուցանում էր, թէ գողութիւնը կատարուած է մարդաբնակ չէնքի մէջ և կողպէքը ջարդելով, ուստի մեղադրեալին պէտք է ենթարկել ամենածանր պատժի:

Իսկ դատարանի կողմից նշանակուած պաշտպանը ապացուցանում էր, թէ գողութիւնը կատարուած է անմարդաբնակ չէնքում, այնպէս որ, թէպէտ չի կարելի հերքել մեղադրեալի

յանցաւորութիւնը, բայց պէտք է ընդունել, որ նա այնքան էլ վտանգաւոր չէ հասարակութեան համար, որքան պնդում է դատախազի օգնականը:

Նախագահը, ինչպէս և երէկ, անաչառութեան և արդարագատութեան կերպարանք էր ընդունել և մանրամասնօրէն բացատրում ու թելադրում էր երդուեալ ատենակալներին այնպիսի բաներ, որ նրանք գիտէին և չէին կարող չիմանալ. երէկուայ նման, էլի ընդհատումներ եղան, էլի գնացին ծխելու, էլի դատական պրիստովը գոռաց՝ «ատեանը գալիս է» և էլի երկու սրամերկ ժանդարմներ նստած էին ու աշխատում էին չը քնել:

Գործից երևում էր, որ այդ պատանու հայրը՝ երեսայ ժամանակը նրան տուել էր թուրքոնի գործարան, ուր նա մնացել էր 5 տարի: Այս տարի գործարանատէրը անախորժութիւն էր ունեցել բանուորների հետ և նրան էլ ուրիշ բանուորների հետ արձակել էր: Անգործ մնալով, նա պարապ-սարապ քաչ էր գալիս փողոցներում, ունեցած չունեցածը դինու տալով: Տրակտիրում նա ընկերացել էր իր նման տեղից զրկուած ու հարբեցողութեամբ պարապող մի փականագործի հետ, ու նրանք երկուսով, հարբած ժամանակ, գիշերը, կոտրել էին մի ցախատան կողպէք ու վերցրել ինչ որ ձեռներն էր ընկել: Նրանց բռնել էին: Նրանք ամեն բան ուղիղ խոստովանուել էին: Նրանց զցել էին բանտը, ուր փականագործը, մինչև դատի օրը, մնուել էր: Իսկ պատանուն այժմ դատում էին, իբրև մի վտանգաւոր արարածի, որից պէտք է պատուարել հասարակութիւնը:

«Նոյնպիսի վտանգաւոր արարած, ինչպէս և երէկուայ կալանաւորուհին,—մտածում էր Նեխալիւզովը, լսելով այն բոլորը, ինչ որ տեղի էր ունենում նրա առջև—Նրանք վտանգաւոր են: Իսկ մենք, վտանգաւոր չենք... Ես՝ անառակս, խարերաս, և միւրք ամենքս, այն ամենքը, որոնք ինչ եղածս գիտէին, բայց ոչ միայն չէին արհամարհում, այլ և յարգում էին ինձ»:

25 որ ակներև է, որ այս պատանին մի օտարոտի եղևոնագործ չէ, այլ,—ամենքն էլ լաւ տեսնում են այդ,—ամենաստ-վորական մի մարդ, և որ նա այնպիսի մարդ է դարձել, ինչպէս որ կայ, միմիայն այն պատճառով, որ ապրել է այնպիսի պայմաններում, որոնք առաջացնում են աղպիսի մարդիկ: Ուստի և, կարծեմ, պարզ է, որ աղպիսի պատանիներ չը լինելու համար, պէտք է աշխատել ոչնչացնել այն պայմանները, որոնց շնորհիւ առաջ են գալիս աղպիսի թշուառ արարածներ: «Բաւական էր գտնուէր մի մարդ,—մտածում էր Նեխալիւզովը, նայելով պատանու հիւանդոտ, վախուորած դէմքին,—որ այն ժամանակ, երբ կարիքից ստիպուած այդ տղային գիւղից բերել էին ու տալիս

էին քաղաքի գործարանը, խղճար նրան ու օգնութիւն հասցնէր այդ կարիքին, կամ նոյն իսկ այն ժամանակ, երբ նա քաղաքումն էր և, գործարանում 12 ժամ բանելուց յետոյ, իրան գայթակղեցնող ընկերների հետ գնում էր տրակտիր, բաւական էր մէկը, որ ասէր,—«Մի գնայ, Վանհա, լաւ չէ»,—ու խեղճ տղան չէր գնայ, չէր մոլորուի ու ոչ մի վատ բան չէր անի:

«Բայց այնպիսի մարդ, որ խղճար նրան, չը գտնուեց ոչ մէկը այն բոլոր ժամանակի ընթացքում, երբ նա, իբրև մի գաղանիկ, ապրում էր քաղաքում իր աշկերտութեան տարիները և, գլուխը, ոջիւնքը չը շատացնելու համար, տակնահան խուզած, վազում էր, իբր արհեստաւոր, բաներ առնելու. ընդհակառակը, քաղաքում աճրած ամբողջ ժամանակը արհեստաւորներից և ընկերներից լսածը միայն այն է եղել, թէ տղամարդը նա է, ով կարողանայ խաբել, կոնծել, հայհոյել, ծեծել ու անառակութիւն անել:

«Իսկ երբ նա, անառողջ աշխատանքից, հարեցողութիւնից ու անառակ կեանքից փչացած ու հիւանդացած, թմրածի պէս, չլմածի պէս, աննպատակ ման էր գալիս քաղաքում և յիմարացած մտաւ մի ցախատուն ու վերցրեց այնտեղից մի քանի բոլորովին անպէտք փալատներ, մենք ոչ թէ հոգս տարանք ոչնչացնելու այն պատճառները, որոնք այդ պատանուն հասցրել են այժմեան վիճակին, այլ ուզում ենք բանը ուղղել այդ պատանուն պատժելով»:

Սոսկալի է:

Նեխիլեդօվը այդ բոլորը մտածում էր, առանց այլ ևս ականջ դնելու իր առջև կատարուող բաներին: Եւ ինքն էլ սարսափում էր այն բանից, որ պարզւում էր իր առաջ: Նա զարմանում էր, թէ ի՞նչպէս էր, որ ինքը առաջ չէր տեսնում այդ, ինչպէս էր, որ ուրիշները չէին տեսնում այդ:

XXXV

Հէնց որ առաջին ընդմիջումը եղաւ, Նեխիլեդօվը վեր կացաւ ու դուրս եկաւ միջանցքը՝ այլ ևս ատեանը չը վերադառնալու դիտաւորութեամբ: Թող ինչ ուզում են՝ անեն նրան, բայց նա այլ ևս չի կարող մասնակցել այդ կատակերգութեանը:

Նա հարցրեց, թէ որտեղ է դատախազի առանձնասենեակը ու գնաց այնտեղ: Սպասաւորը չէր ուզում թողնել, որ նա ներս մտնի, ասելով, թէ դատախազը զբաղուած է այժմ, բայց Նեխիլեդօվը ականջ չը դրեց նրան ու, ներս մտնելով, դիմեց աստիճանաւորներից մէկին, խնդրելով զեկուցանել դատախազին,

որ ինքը երգուեալ տեսնակալ է և ուզում է տեսնել նրան մի շատ կարևոր գործի համար։ Իշխանական տիտղոսը և վայելուչ հագուստը օգնեցին Նելիլիւզօվին։ Աստիճանաւորը զեկուցեց դատախազին, և Նելիլիւզօվին ներս թողեցին։ Դատախազը կանգնած ընդունեց նրան, ակնբերաբար դժգոհ լինելով, որ Նելիլիւզօվը այդպէս յամառ կերպով տեսակցութիւն էր պահանջել նրա հետ։

— Ի՞նչ էք կամենում, — խիտ կերպով հարցրեց դատախազը։

— Ես երգուեալ տեսնակալ եմ, ազգանունս Նելիլիւզօվ է, ինձ անհրաժեշտ է տեսնուել մեղադրեալ Մասլօվայի հետ, — արագ ու վճռաբար արտասանեց Նելիլիւզօվը, կարմրելով և զգալով, որ նա այնպիսի մի բան է անում, որ վճռական ազգեցութիւն է ունենալու նրա ամբողջ կեանքի վրայ։

Դատախազը մի ցածրահասակ ու թուխ-թուխ մարդ էր, կարճ ու սպիտակող մազերով, փայլուն ու արագաշարժ աչքերով և դուրս պրծած ներքին ծնօտով, որի վրայ երևում էր խուզուած խիտ միրուր։

— Մասլօվայի հետ։ Հա, գիտեմ։ Մեղադրոււմ էր թունաւորման մէջ, — հանգիստ կերպով ասաց դատախազը, — Ինչո՞ւ էք ուզում տեսնել նրան։ — Ու յետոյ, կարծէք ուզելով մեղմացնել ասածը, աւելացրեց. — Ես չեմ կարող թոյլ տալ տեսնուել նրա հետ, առանց իմանալու, թէ ինչո՞ւ է պէտք այդ ձեզ։

— Այդ ինձ պէտք է ինձ համար մի շատ կարևոր պատճառով, — կարմրատակելով, ասաց Նելիլիւզօվը։

— Այդպէս, — ասաց դատախազը ու, աչքերը վեր բարձրացնելով, ուշադրութեամբ գննեց Նելիլիւզօվին։ — Նրա գործը քննուել է արդէն թէ ոչ։

— Երէկ էր դատը, չորս տարի ժամանակով տաժանակիր աշխատանքների դատապարտուեց բոլորովին անհիմն կերպով։ Նա անմեղ է։

— Այդպէս, եթէ միայն երէկ է նա դատապարտուած, — ասաց դատախազը, բոլորովին ուշադրութիւն չը դարձնելով Նելիլիւզօվի ասածին, թէ Մասլօվան անմեղ է, — կը նշանակի մինչև վճռի վերջնական ձևով յայտարարուելը նա այնուամենայնիւ պէտք է պահուի նախնական կալանաւորութեան բանտում։ Այնտեղ միմիայն որոշ օրեր կարելի է տեսակցութիւն ունենալ։ Խորհուրդ եմ տալիս ձեզ դիմել այնտեղ։

— Բայց ինձ պէտք է նրան տեսնել որքան կարելի է շուտ, — ասաց Նելիլիւզօվը, զգալով, որ ներքին ծնօտը դողում է և որ մօտենում է վճռական վայրկեանը։

—Ինչո՞ւ է պէտք ձեզ այդ բանը,—մի քիչ անհանգստութեամբ բարձրացնելով յօնքերը, հարցրեց դատախազը։

—Նրա համար, որ նա անմեղ է և դատապարտուել է տաժանակիր աշխատանքներէ։ Իսկ ամէն բանում մեղաւորը ես եմ,—գողգոթուն ձայնով ասաց Նեխիլեղովը, զգալով միննոյն ժամանակ, որ այնպիսի բան է ասում, որ չը պէտք էր ասել։

—Ի՞նչպէս,—հարցրեց դատախազը։

—Ես հրապուրեցի նրան և հասցրի այն դրութեան, որի մէջ նա այժմ գտնուում է։ Եթէ ես նրան այդ դրութեան հասցրած չը լինէի, նա այդպիսի մեղադրանքի չէր ենթարկուի։

—Այնուամենայնիւ ես չեմ տեսնում, թէ ինչ կապ կայ այդ բանի և ձեր ցանկացած տեսակցութեան մէջ։

—Այն կապը, որ ես ուզում եմ նրա հետ դնալ Սիրիր և... պսակուել հետը,—ասաց Նեխիլեղովը։ Եւ, ինչպէս միշտ այդ բանի մասին խօսելիս, աչքերը իսկոյն լցուեցին արտասուքով։

—Հա՛ւ Այդպէս ուրեմն,—ասաց դատախազը։—Այդ ճիշտ որ շատ բացատրիկ դէպք է։ Դուք, կարծեմ, Կրասնօպեօրսկի զեմսովոյի ձայնաւոր էք, չէ՞,—հարցրեց դատախազը, կարծես մտաբերելով, որ ինքը առաջ էլ լսել է այդ Նեխիլեղովի մասին, որ այժմ այդպիսի տարօրինակ բան է վճռել։

—Ներեցէք, կարծեմ, այդ կապ չունի իմ խնդիրքի հետ,—կարմրատակելով ու զայրացած նկատեց Նեխիլեղովը։

—Ի հարկէ, չունի,—հազիւ հազ նշմարելի կերպով փափալով ու առանց ամենևին շփոթուելու, ասաց դատախազը,—բայց ձեր ցանկութիւնը այնքան արտասովոր բան է, այնքան նման չէ սովորական ձևերի...

—Ասացէք, խնդրեմ, թոյլտւութիւն կարո՞ղ եմ ստանալ թէ ոչ։

—Թոյլտւութիւն։ Այս բոլէիս։ Նեղութիւն կրէք նստել։ Դատախազը մօտեցաւ սեղանին, նստեց ու սկսեց գրել։

—Նստեցէք, խնդրում եմ։

Նեխիլեղովը մնաց կանգնած։

Դատախազը գրեց պրծաւ թոյլտւութեան տոմար ու տուեց Նեխիլեղովին, հետաքրքրութեամբ նայելով նրա վրայ։

—Բացի այդ, պէտք է յայտնեմ,—ասաց Նեխիլեղովը,—որ ես չեմ կարող այսուհետեւ մասնակցել նիստերին։

—Դրա համար, ինչպէս գիտէք, պէտք է ներկայացնել յարգելի պատճառներ։

—Իմ յարգելի պատճառներն այն են, որ ես դատաստանը առհասարակ համարում եմ ոչ միայն անօգուտ, այլ և անբարոյական բան։

—Այդպէս,—ասաց դատախազը, դարձեալ նոյն, հազիւ նշմարելի, ժպիտով, կարծես ցոյց տալով այդ ժպիտով, թէ այդպիսի կարծիքներ յայտնի են իրան և պատկանում են ծիծաղելի հայեացքների որոշ դասին:—Այդպէս, բայց դուք ի հարկէ հասկանում էք, որ ես, իբր դատախազ, չեմ կարող համաձայնել ձեզ հետ: Ուստի խորհուրդ եմ տալիս ձեզ յայտնել այդ բանը դատի ժամանակ, և դատարանը, քննելով հարցը, կամ յարգելի կը գտնի ձեր ասածը կամ ոչ յարգելի ու վերջին դէպքում տուգանք կը դնի ձեր վրայ: Դիմեցէք դատարանին:

—Ես արդէն յայտնեցի և էլ ոչ մի տեղ չեմ գնայ դրա համար,—բարկացած ասաց Նեխլիւզովը:

—Ցտեսութիւն,—գլուխ տալով ասաց դատախազը, ակնբերաբար ցանկանալով որքան կարելի է շուտ ազատուել այդ տարօրինակ այցելուից:

—Այդ ով էր ձեզ մօտ,—հարցրեց դատարանի մի անդամ, մտնելով դատախազի առանձնասենեակը Նեխլիւզովի դուրս գալուց անմիջապէս յետոյ:

—Նեխլիւզովը. գիտէք, այն, որ Կրասնօպետրսկի գաւառի գեմստվոյում զանազան տարօրինակ առաջարկութիւններ էր առնում: Երևակայեցէք, երգուեալ ատենակալ է, իսկ մեղադրեալների թւում եղել է մի կին կամ աղջիկ, որին տաժանակիր աշխատանքների են դատապարտել. իր ասելով, ինքն է եղել այդ աղջկան հրապուրողը և այժմ ուզում է պսակուել հետը:

—Ի՞նչ էք ասում, անկարելի բան է:

—Ինքն իր բերնով ասաց ինձ... Պէտք է տեսնէիք, թէ ինչպէս զրգոտած դրութեան մէջ էր:

—Շատ էլ նօրմալ մարդիկ չեն այժմեան ջահէլները:

—Ասենք, նա շատ էլ ջահէլներից չէ:

—Օ՛, մեր բարեկամ, պէտք է ասեմ, որ գլուխներս տարաւ ձեր հռչակաւոր իվաչչէնկովը: Մարդու հոգի է հանում, խօսում է ու խօսում անվերջ:

—Պէտք է դրանց ուղղակի ընդհատել, թէ չէ իսկական օրստորակցիօնիստներ են:

XXXVI

Դատախազի մօտից Նեխլիւզովը գնաց ուղղակի նախնական կալանաւորութեան բանտը: Բայց Մասլովան այնտեղ չէր և բանտապետը բացատրեց Նեխլիւզովին, թէ նա պէտք է լինի հին փոխադրական բանտում: Նեխլիւզովը գնաց այնտեղ:

Արդարև, Եկատերինա Մասլովան այնտեղ էր:

Նախնական կալանաւորութեան բանտից մինչև փոխադրական բանտը ահագին տարածութիւն էր և Նեխիլեզօվը միայն երեկոյեան հասաւ աշնտեղ։ Նա ուղեց մօտենալ այդ բանտի ահագին ու մռայլ շէնքի դարպասին, բայց պահապան զինուորը թոյլ չը տուեց և զանգը քաշեց։ Ջանգի ձայնին դուրս եկաւ վերակացուն։ Նեխիլեզօվը ցոյց տուեց թոյլատրութեան թուղթը, բայց վերակացուն ասաց, որ առանց բանտապետի հրամանին ինքը չէ կարող ներս թողնել նրան։ Նեխիլեզօվը գնաց բանտապետի մօտ։ Դեռ սանդուխնեքով բարձրանալիս, Նեխիլեզօվը լսում էր, որ դռան յետեին ինչ-որ բարդ ու աղմկալից բան են նուագում դաշնամուրի վրայ։ Իսկ երբ մի աչքը կապած ու բարկացած աղախինը բաց արեց նրա առաջ դուռը, այդ հնչիւնները ծակեցին նրա ականջները, կարծես դուրս խուժելով սենեակից, Լիստի բապօզիան էր այդ, որ արդէն ձանձրացրել է ամենքին և որ դաշնակահարը լաւ էր նուագում, բայց միայն մինչև մի որոշ տեղ։ Երբ նա համոռն էր այդ տեղին, սկսում էր նորից կրկնել նոյն բանը։

Նեխիլեզօվը հարցրեց, տանն է արդեօք բանտապետը։

Աղախինն ասաց, որ տանը չէ։

— Ծճւտ կը գայ։

Բապօզիան նորից կանգ առաւ և նորից աղմկալից ու փայլուն կերպով կրկնուեց մինչև կախարդուած տեղը։

— Գնամ, հարցնեմ։

Ու աղախինը գնաց։

Բապօզիան նոր էր սկսել զլել, երբ յանկարծ, առանց համակրու կախարդուած տեղին, ընդհատուեց և լսուեց մի կանացի ձայն։

— Ասա իրան, որ տանը չէ և այսօր չի լինի տանը։ Հիւր է գնացել, ինչ են մարդու գլուխ տանում,— ասաց դռան յետեին կանացի ձայնը և նորից թնդաց բապօզիան, բայց շուտով ընդհատուեց և լսուեց յետ հրուող աթոռի ձայն։ Ակներեւաբար, բարկացած դաշնակահարը ուզում էր անձամբ նկատողութիւն անել այդպէս անժամանակ եկած աներես այցելուին։

— Հայրիկը տանը չէ,— դուրս գալով սենեակից, բարկացած ասաց մի գունատ օրիորդ, խճճուած մազերով, ողորմելի տեսքով և տակերը կապտած վիատ աչքերով։ Տեսնելով, որ հարցնողը երիտասարդ մարդ է ու լաւ վերարկուով, նա մեղմացաւ ու շարունակեց։— Ընկերս մտէք, խնդրեմ... Ի՞նչ էք կամենում։

— Բանտում մի կալանաւորուհի կայ, ուզում եմ տեսնել։ Թոյլտուութեան թուղթ ունեմ դատախազից։

—Ձը գիտեմ՝ ինչպէս պէտք է լինի, հայրիկը տանը չի ներս մտէք, խնդրեմ,—նորից ներս կանչեց նա Նելսիւդովին փոքրիկ նախասենեակից։—Կամ, կուգէք, դիմէք բանտապետի օգնականին, նա գրասենեակումն է այժմ ի՞նչպէս է ձեր ազգանունը։

—Շնորհակալութիւն,—ասաց Նելսիւդովը, առանց պատասխանելու հարցին, ու դուրս եկաւ։

Դեռ դուռը նրա յետից չը փակուած, դարձեալ սկսուեցին առաջուան ուրախ ու աղմկալից նօտաները, որոնք չէին սաղում ոչ այն տեղին, ուր նրանք հնչում էին, ոչ էլ այն ողորմելի աղջըկայ դէմքին, որ այդպէս յամառ կերպով սերտում էր նրանց։ Բակում Նելսիւդովը հանդիպեց մի ցից-ցից ու ներկած բեխերով ջահէլ օֆիցէրի ու հարցրեց նրանից, թէ որտեղ կարող է տեսնել բանտապետի օգնականին։ Դուրս եկաւ, որ հէնց ինքը օգնականն էր այդ։ Նա վերցրեց թոյլատրութեան թուղթը, նայեց ու ասաց, որ ինքը գիտարանում է ներս թողնել նրան իրանց բանտը նախնական կալանաւորութեան բանտի համար տուած թղթով։

—Վերջապէս ուշ էլ է։ Վաղը համեցէք։ Վաղը ժամի 10-ին ամենքին թոյլ է տրուած տեսակցութիւն. եկէք, բանտապետն էլ այստեղ կը լինի. այդ ժամանակ կարելի է տեսակցել միայն ընդհանուր սենեակում, բայց եթէ բանտապետը թոյլ տայ, կարելի է և գրասենեակում տեսնուել։

Այդպէս, չը կարողանալով այդ օրը տեսնել Մալօլային, Նելսիւդովը յետ դարձաւ տուն։ Յուզուած այն մտքից, որ վաղը տեսնելու է նրան, Նելսիւդովը տուն դառնալիս յիշում էր ոչ թէ դատարանը, այլ իր խօսակցութիւնները դատախազի և բանտի վերակացուի հետ։ Այն հանգամանքը, որ ինքը աշխատում էր տեսնուել Մալօլայի հետ ու այդ դիտաւորութիւնը յայտնեց դատախազին և նրան տեսնելու համար գնաց երկու բանտ, այն աստիճան յուզել էր նրան, որ երկար ժամանակ նա չէր կարողանում հանգստանալ։ Տուն հասնելով, նա իսկոյն հանեց իր յիշատակարանը, որին վաղուց ձեռք չէր տուել, կարդաց մի քանի տեղ նրանից ու գրեց հետեւեալը. «Երկու տարի օրագիր չէի գրում և կարծում էի, թէ երբէք այլ ևս այդպիսի և րեխայութիւն չեմ անի։ Սակայն այդ ոչ թէ երեխայութիւն էր, այլ զրոյց իմ սեփական անձի հետ, այն ճշմարիտ, աստուածային «ես»-ի հետ, որ ապրում է ամեն մարդու մէջ։ Ամբողջ ժամանակը այդ «ես»-ս քնած էր, և ոչ ոք չը կար, որ հետը զրոյց անէի։ Նրան դարձեցրեց քնից մի արտասովոր դէպք, որ տեղի ունեցաւ դատարանում ապրիլի 28-ին, երբ ևս երգուեալ ստե-

նակալ էի: Այդ օրը մեղադրեալները նստարանի վրայ տեսայ իմ հրապուրած Կատիւշային՝ կալանաւորի խալաթով: Տարօրինակ թիւրիմացութեամբ և իմ սխալմունքի շնորհիւ նա դատապարտուեց տաժանակիր աշխատանքների: Այսօր դիմեցի դատախազին ու գնացի բանտը: Ինձ ներս չը թողին բանտը, բայց վճռել եմ ամեն միջոց ձեռք առնել և անպատճառ տեսնուել նրա հետ, խոստովանել մեղքս նրա առաջ և քաւել մեղքս գոնէ ամուսնանալով հետը: Տէր, օգնիր ինձ: Հոգիս ուրախ է և փառաւորում է»:

XXXVII

Մասլովան այդ գիշեր երկար ժամանակ չէր կարողարում քնել, այլ բաց աչքերով պառկած նայում էր դռանը, որ նրա աչքերի յաճախ ծածկում էր անդադար քայլող տերացուի աղջիկը, և մտածում էր:

Մտածում էր նա, թէ ինչ էլ լինի, չի պակուռի այնտեղ, Սախալինում մի որեւէ սիրերականի հետ, այլ մի կերպ կը սարքուի իշխանաւորներից մէկի հետ, գրագրի, կամ վերակացուի կամ թէ նրա օգնականի հետ: Նրանք բոլորն էլ այդ բանի համար մեռած են: «Միայն թէ չը լլարեմ: Թէ չէ կորած եմ»: Եւ նա յիշեց, թէ ինչպէս էր նայում իր վրայ պաշտպանը, ինչպէս էր նայում նախադահը, ինչպէս էին նայում դատարանում իրան պատահող և դիտմամբ մօտովը անցնող տղամարդիկ: Նա յիշեց, թէ ինչպէս Բերտան, որ այցելեց նրան բանտում, պատմում էր, թէ այն ուսանողը, որին նա սիրում էր Կիտայեւ վայի մօտ ապրելիս, եկել էր նրանց մօտ, հարցրել նրա մասին ու շատ խղճացել նրան: Յիշեց նա Կօրարլեովայի կոխը կարմրաչէկ կնոջ հետ ու խղճաց այդ կնոջը, յիշեց հացալաճառի մասին, որ մի հատ աւելորդ հաց էր ուղարկել իրան:

Յիշեց շատ շատերին, բայց Նեխիլեզովը ամենեկին միտքը չընկաւ: Նա երբէք չէր մտաբերում իր մանկութիւնը, իր ջահէլութիւնը և մանաւանդ իր սէրը դէպի Նեխիլեզովը: Շատ կսկըծալի էին այդ յիշողութիւնները: Նրանք անձեռնմխելի պահուում էին նրա հոգու ամենահեռաւոր խորքերում: Նոյն իսկ երազում նա երբէք չէր տեսնում Նեխիլեզովին: Դատարանում նա չը ճանաչեց Նեխիլեզովին ոչ այնքան այն պատճառով, որ վերջին անգամ նրան տեսած ժամանակը՝ նա զինուորական էր, միբուք չուէր, բեխերը փոքր էին և մազերը թէև կարճ էին, բայց խիտ ու դանդուր, իսկ այժմ միրուքով էր և տեսնել էլ ջահէլ չէր, — որքան այն պատճառով, որ ինքը երբէք չէր մտածում նրա մա-

սինս իր բոլոր յիշողութիւնները իր և նրա ընդհանուր անցեալի մասին նա թաղեց այն սարսափելի, խաւար գիշերը, երբ Նեխիլեղօվը բանակից վերադառնալիս չայցելեց մօրաքոյրներին:

Մինչև այդ գիշեր, նա յոյս ունէր, որ Նեխիլեղօվը կայցելի մօրաքոյրներին, և ոչ միայն չէր ճնշւում, արգանդումը զաւակ զգալով, այլ, ընդհակառակը, յաճախ զարմացած խանդադատւում էր, զգալով նրա մեղմ, երբեմն և ուժգին շարժումները իր մէջ: Բայց այդ գիշերից յետոյ ամեն ինչ փոխուեց: Եւ ծնունդից երեխան լուկ խոչընդոտ դարձաւ նրա համար:

Մօրաքոյրները սպասում էին Նեխիլեղօվին, գրել էին, որ անցնելիս գայ իրանց մօտ, բայց նա հեռագրեց, թէ չէ կարող, որովհետև որոշեալ ժամանակին պէտք է լինի Պետերբուրգում: Այդ իմանալով, Կատիւչան վճռեց գնալ երկաթուղու կայարանը նրան տեսնելու համար: Գնացքը անցնում էր գիշերուայ ժամի 2-ին: Կատիւչան սպասեց, մինչև որ օրիորդները քնեցին, և համոզելով խոհարարուհու փոքրիկ սղջկան, Մաշկային, որ իր հետ գնայ, հագաւ հին հողաթափները, գլխաշորը գցեց գլխին, փէշերը հաւաքեց և վազեց կայարան:

Անշնային մութ, քամոտ ու անձրևային գիշեր էր: Անձրևը երբեմն սկսում էր գցել խոշոր ու տաք կաթիլներով, երբեմն էլ բոլորովին դադարում էր: Դաշտում մարդու աչք չէր ջոկում ճանապարհը, իսկ անտառում այնպէս մութն էր, ինչպէս գնդանում, և Կատիւչան, թէև լաւ գիտէր ճանապարհը, մոլորուեց անտառում և հասաւ փոքրիկ կայարանը, ուր գնացքը կանգնում էր միայն 3 րոպէ, ոչ թէ աւելի վաղ, ինչպէս յոյս ունէր, այլ երկրորդ զանգից յետոյ: Վազ տալով պլատֆօրմը, Կատիւչան իսկոյն եկեթ տեսաւ նրան առաջին կարգի վագօնի պատուհանի առաջ: Այդ վագօնը առանձնապէս վառ էր լուսաւորուած: Թաւապատ բազմոցների վրայ երկու օֆիցէրներ դէմ ու դէմ նստած թուղթ էին խաղում: Պատուհանի կողքի սեղանի վրայ վառւում էին հալուածքով յլատած հաստ մոմեր: Նա, քիփ բէյտուզներով ու սպիտակ շապկով, նստած բազմոցի կռան վրայ՝ թիկն էր տուել մէջքին և ծիծաղում էր: Նրան ճանաչելուն պէս՝ Կատիւչան սառած ձեռքով թխթխկացրեց պատուհանը: Բայց այդ ժամանակ երրորդ զանգը խփեցին և գնացքը դանդաղ կերպով շարժուեց տեղիցը մի փոքր յետ ու յետոյ վագօնները մէկ-մէկ թափահարուելով սկսեցին գնալ դէպի առաջ: Թուղթ խաղացողներից մէկը վեր կացաւ տեղիցը, թղթերը ձեռքին, ու սկսեց դուրս նայել պատուհանով: Կատիւչան մէկ էլ թխթխկացրեց ու երեսը կպցրեց ապակուն: Այդ ժամանակ այդ վագօնն էլ թափահարուեց ու առաջ գնաց:

Կատիւչան գնաց վագօնի կողքովը, նայելով պատուհանի մէջ: Օֆիցէրը ուզում էր իջեցնել ապակին, բայց ինչ անում էր՝ չէր կարողանում: Նեխիլուզովը վեր կացաւ ու, մի կողմ հրելով օֆիցէրին, սկսեց իջեցնել ապակին: Գնացքը արագացրեց ընթացքը, այնպէս որ Կատիւչան արագ քայլերով էր գնում: Գրնացքը սկսեց աւելի ևս արագ գնալ և պատուհանը բացուեց: Բայց այդ միջոցին կօնդուկտօրը յետ հրեց Կատիւչային ու ինքը ցատկեօ վագօնը: Կատիւչան յետ ընկաւ, բայց շարունակում էր վագել պլատֆօրմի թաց տախտակների վրայով: Ետոյ պլատֆօրմը վերջացաւ և քիչ մնաց նա վայր ընկնէր՝ աստիճաններովը վագէվագ իջնելով գետին: Նա վագում էր, բայց առաջին կարգի վագօնը արդէն չատ էր առաջ ընկել: Նրա կողքով սլանում էին երկրորդ կարգի վագօնները, յետոյ աւելի ևս արագ սկսեցին սլանալ երրորդ կարգի վագօնները, բայց նա էլի վագում էր ու վագում: Երբ սլացաւ անցաւ վերջին լաստերաւոր վագօնը, նա արդէն անցել էր բոլոր շէքերից այն կողմը և քամին, որի առաջ չը կար այլ ևս ոչ մի պատուար, յարձակուեց նրա վրայ, ուզելով թռցնել գլխի չորը և մի կողմից կողովելով նրա ոտները հագուստի մէջ: Գլխի չորը տարաւ քամին, բայց նա էլի շարունակում էր վագել:

— Մօրքոյր, — գոռում էր փոքրիկ աղջիկը, հագիւ հագ հասնելով նրա յետնից: — Գլխի չորը կորցրեցիք:

Կատիւչան կանգ առաւ և, գլուխը յետ գցելով ու ձեռներով բռնելով, սկսեց հեկեկալ:

— Գնաց, — աղաղակեց նա:

«Նա այն փառաւոր վագօնում իր համար թաւշապատ բազմոցի վրայ նստած կատակներ է անում ու խմում, — իսկ ես այստեղ, այս ցեխով ու մթնով, այս անձրևով ու քամով, կանգնած լալիս եմ», — մտածեց նա ինքն իրան ու նստեց գետնին և սկսեց այնպէս բարձրաձայն հեկեկալ, որ փոքրիկ աղջիկը վախեցաւ ու փաթաթուեց նրա թաց հագուստին:

— Տուն գնանք, մօրքոյր:

«Կը սպասեմ, երբ որ գնացքը անցնի, տակը կ'ընկնեմ ու ամեն ինչ կը վերջանայ», — մտածում էր այդ միջոցին Կատիւչան, պատասխան չը տալով աղջկան:

Նա վճռեց այդպէս անել: Բայց հէնց այդ ժամանակ, ինչպէս սովորաբար լինում է յուզմունքից յետոյ հանգստութեան առաջին րոպէին, երեխան, որ նա կրում էր իր մէջ, յանկարծ խաղաց, դիպաւ նրա արգանդին, խլպլտաց ու նորից դիպաւ, իբրև մի բարակ, սուր ու քնքոյշ բան: Եւ յանկարծ անհետացաւ այն բոլորը, ինչ-որ մի րոպէ առաջ այն աստիճան տան-

ջում էր նրան, որ թւում էր, թէ այլ ևս չէ կարող ապրել, անհետացաւ Նելսիւդովի դէմ զգացած ամբողջ զայրոյթը և գոնէ իր մահովը նրանից վրէժ հանելու ցանկութիւնը։ Եւ հանգստացաւ, վեր կացաւ, դրսուեց, գլխաշորը կապեց ու յետ դնաց։

Եւ վերադարձաւ տուն ջարդուած, թրջուած ու ցեխոտած, և այդ օրից նրա մէջ սկսուեց այն հոգեկան յեղաշրջումը, որի շնորհիւ նա դարձաւ այն, ինչ որ էր այժմ։ Այդ սարսափելի գիշերից սկսած նա այլ ևս չէր հաւատում Աստուծուն ու բարիին։ Առաջ նա հաւատում էր Աստուծուն և կարծում էր, թէ մարդիկ առհասարակ հաւատում են Աստուծուն, բայց այդ գիշերից ի վեր համոզուեց, որ ոչ ոք չի հաւատում նրան և այն բոլորը, ինչ որ ասում են Աստուծու մասին և նրա օրէնքի մասին, խաբէութիւն է և անարդարութիւն։ Այն մարդը, որին ինքը սիրում էր և որ իրան սիրում էր,—նա այդ գիտէր,—թողեց նրան ու հեռացաւ, պղծելով ու ծաղրելով նրա զգացմունքները։ Իսկ այդ մարդը ամենալաւն էր իր ճանաչած մարդկանց մէջ։ Միւսները բոլորը աւելի ևս վատ էին։ Եւ այն ամէնը, ինչ որ պատահեց Կատիւշային դրանից յետոյ, ամեն քայլափոխում հաստատում էր այդ բանը։ Նելսիւդովի մօրաքոյրները, այդ բարեպաշտ պառաւնները, դուրս արեցին նրան, երբ նա այլևս չէր կարող ծառայել նրանց, ինչպէս առաջ։ Ում որ պատահում էր, կանաչը աշխատում էին նրա միջոցով փող ձեռք գցել, իսկ տղամարդիկ, ծերունի ստանօլօյից սկսած մինչև բանտային վերակացունները, նայում էին նրա վրայ միմիայն իրրև զուարճութեան առարկայի վրայ։ Եւ ոչ ոքի համար ոչ մի ուրիշ բան չը կար աշխարհումս։ Դրանում նրան աւելի ևս համոզեց այն ծերունի գրողը, որի հետ նա կապուեց իր ազատ կեանքի երկրորդ տարին։ Այդ գրողը ուղղակի ասում էր, թէ դրանումն է մարդուս երջանկութիւնը, անուանելով, սակայն, այդ բանը՝ բանաստեղծութիւն և գեղեցկագիտութիւն։

Ամենքը ապրում էին լոկ իրանց անձի, իրանց զուարճութեան համար, և այն բոլորը, ինչ որ ասում էին Աստուծու և բարիի մասին, խաբէութիւն էր միայն։ Իսկ եթէ երբևէմ-երբևէմ հարցեր էին ծագում, թէ ինչու ամեն ինչ այնպէս վատ է՝ կարգաւորուած աշխարհումս, որ ամենքը չարիք են պատճառում միմեանց և ամենքն էլ տանջւում,—պէտք էր աշխատել չը մտածել այդ բանի մասին։ Երբ որ սիրտը նեղանում էր, պէտք է ծխէր, խմէր կամ, աւելի ևս լաւ, սիրուէր մի որեւէ տղամարդու հետ և սրտենդութիւնը իսկոյն կ'անցէր։

XXXVIII

Հետեւեալ օրը, կիրակի, առաւօտեան ժամի 5-ին, երբ բանտի կանանց մասի միջանցքում լուեց սովորական սուլոցը, Կօրաբլիօվան, որ արդէն զարթուն էր, զարթեցրեց Մասլօվային: «Սիբիր եմ քշուած», սարսափով մտածեց Մասլօվան, տրորելով աչքերը ու ակամայ ներս չնշելով սենեակի օդը, որ առաւօտուայ դէմ սարսափելի դարչանոտ էր դարձել, և ուզեց նորից քնել, խորասուզուել անգիտակցական աշխարհը, բայց վախի սովորութիւնը յաղթեց քնին և նա վեր կացաւ ու ծալապատիկ նստած սխեց նայել չորս կողմը: Կանայք արդէն վեր էին կացել, միայն երեսնաներն էին մնացել քնած: Գորտի աչքերով կալանաւորուհին, որ բռնուել էր գաղտնի օդի վաճառելու համար, զգուշութեամբ, աշխատելով չը զարթեցնել երեսնաներին, տակներիցը դուրս էր քաշում խալաթը: Ապստամբութեան համար մեղադրուած կալանաւորուհին վառարանի մօտ փռում էր պարուրի տեղ ծառայող փալանները, իսկ երեսնան, ձայնը գլուխը գցած, լալիս էր կապտաչեայ Ֆեդօսեայի գրկում, որ օրօրում էր նրա հետ ու քնքոյ ձայնով նախիկ ասում նրան: Թղթախտաւոր կալանաւորուհին, կուրծքը բռնած ու արիւնը երեսը տուած, աշխատում էր խուսը դուրս բերել հազալով և երբեմն-երբեմն բարձրաձայն հառաչում էր, գրեթէ ձշալով: Կարմրաչէկ կալանաւորուհին զարթուն պառկած էր տեղերում, փորը դէպի վեր ու հաստ ոտները ծալած, ու բարձրաձայն և ուրախ-ուրախ պատմում էր գիշերը տեսած երազը: Հրկիզութեան համար մեղադրուած պառաւր դարձեալ կանգնած էր սրբի պատկերի առաջ և, չնշալով միենոյն խօսքերը, խաչ էր անում երեսին ու ծունը դնում: Տիրացուի աղջիկը անշարժ նստած էր տախտի վրայ ու քնկոտ, բուլթ հայեացքով նայում էր դէպի առաջ: Խօրօչավկան ոլոր էր գցում մատի շուրջը իւզոտ և կոշտ ու սև մազերը:

Միջանցքում լուեց ոտնամանների քաքսոտոց, կողպէքը զրնգաց և ներս մտան երկու աղբաթափ կալանաւորներ, բաձկոններով և պճեղներից շատ բարձր վերջացող կարճ ու մոխրագոյն վարտիքներով, և լուրջ ու բարկացած դէմքով ձողը անց կացրին դարչանոտ կոնքի ունկերի մէջ ու, բարձրացնելով, դուրս տարան սենեակից: Կանայք դուրս եկան միջանցքը ու սկսեցին լուացուել ջրի փողորակների մօտ: Լուացուելիս կոխ ծագեց կարմրաչէկ կալանաւորուհու և մի ուրիշի մէջ, որ դուրս էր եկել կողքի սենեակից: Դարձեալ հայհոյանք, աղմուկ ու գանգատ...

—Ի՞նչ է, կարցէրին կարօտեմ էք,—գոռաց վերակացուն
և այնպէս խփեց կարմրաշէկ կալանաւորուն հոտ մերկ ու գէշ
մէջը, որ շրջապոցը լսուեց ամբողջ միջանցքում:—Էլ ձայնդ չը
լսեմ:

—Տես, ինչպէս է ղըզզնել պառաւ չունը,—ասաց կարմրա-
շէկ կալանաւորուն ին, իբր գգուանք ընդունելով այդ վարմունքը:

—Դէ, շուտ կորէք, գնացէք պատարագի:

Մասլովան մագերը սանրեց պրծաւ թէ չէ, եկաւ բան-
տապետը իր հետնորդներով:

—Կանդնեցէք տեղներդ,—գոռաց վերակացուն:

Միւս սենեակից ուրիշ կալանաւորուն իններ էլ դուրս եկան
և բոլորը երկ-երկու կարգ շարուեցին միջանցքի երկարու-
թեամբ և յետեի կարգի կանդնողները ձեռները դրեցին առաջին
կարգում կանգնողների ուսին: Բոլորին հաշուեցին:

Հաշուելուց յետոյ եկաւ վերակացուն և կալանաւորուն ի-
ներին տարաւ եկեղեցի: Մասլովան ու Ֆեդեոսեան գտնուում էին
ամբողջ շարքի մէջ տեղում, որ բաղկացած էր բոլոր սենեակներից
դուրս եկած հարիւրի չափ կանանցից: Բոլորն էլ սպիտակ գլխա-
շորով էին, սպիտակ բաձկնով ու շրջագցեստով և միայն եր-
բեմն-երբեմն նրանց մէջ պատահում էին իրանց սեփական գու-
նաւոր զգեստները հագած կանայք: Այդ այն կանայք էին, որոնք
կալանաւորուն չէին, այլ իրանց կապքով Սիբիր էին գնում
իրանց դատապարտուած ամուսինների հետ: Ամբողջ սանդուխը
ընտում էր այդ շարժուն շարանով: Լսւում էր բանտային ոտ-
նամաներ հագած ոտների փափուկ թփթփոց, խօսակցութեան
ձայն, երբեմն և ծիծաղ: Երբ պտոյտ էին տալու, Մասլովան
տեսաւ իր թշնամուն, Բօչկովային, որ առջևում գնում էր իր
չար դէմքով, ու ցոյց տուեց հեղօսեային: Իջնելով ներքե, կա-
նայք լռեցին ու սկսեցին, երեսներին խաչ անելով ու ծունր
դնելով, ներս մտնել ոսկեշող և դեռ դատարկ եկեղեցին, որի
դուռը բաց էր: Նրանց տեղը աջ կողմումն էր և նրանք
սկսեցին տեղաւորուել, հրհրելով իրար ու սղմուելով մի-
մեանց: Կանանցից յետոյ ներս մտան տարագրուող, բան-
տարկեալ և գիւղական համայնքների վճռով աքսորի ենթար-
կուած կալանաւորները, մոխրագոյն խալաթներով, և բար-
ձրաձայն հագալով խիտ առ խիտ շարուեցին եկեղեցու ձախ
կողմում ու մէջ տեղում: Իսկ վերևում, վերնատանը, ար-
դէն կանգնած էին ուրիշ կալանաւորներ, որոնց առաջուց էին
բերել,—մի կողմում կիսով չափ անիւղուած զլուխներով տաժա-
նապարտները, որոնք իրանց ներկայութիւնը զգալ էին տալիս

շղթաների զընգոցով, և միւս կողմում՝ դատի տակ գտնուող կալանաւորները, որոնք ոչ ածիլուած էին, ոչ շղթայուած:

Բանտի եկեղեցին, որ, մի քանի տասնեակ հազարներ ծախսելով, նոր շինել ու զարդարել էր մի հարուստ վաճառական, փողփողում էր ներկերի վառ գոյնից ու ոսկուց:

Մի փոքր ժամանակ լռութիւն էր տիրում եկեղեցում և լսում էր միայն խնջելու և հազալու ձայն, մանր երեխաների ճչոց և երբեմն շղթաների շառաչիւն: Բայց ահա մէջ տեղի կալանաւորները իրար սղմուելով ճանապարհ բաց արին արանքում և, այդ ճանապարհով անցնելով, եկեղեցու մէջ տեղում, ամենքի առաջին, կանգնեց բանտապետը:

Ժամասացութիւնը սկսուեց:

XXXIX

Նեխիլեղովը առաւօտեան վաղ դուրս եկաւ տանից: Փողոցով դեռ նոր էր անցնում գիւղացի կաթնալաճառը, որ տարօրինակ ձայնով գոռում էր.

— Կաթ առնող, կաթ առնող, կաթ առնող:

Նախընթաց օրը առաջին տաք գարնանային անձրեւն էր եկել: Ամեն տեղ, ուր սալալատակ չը կար, յանկարծ կանաչել էր խոտը. պարտէզներում կէշիները ծածկուել էին կանաչ աղուամազով, և թխենիներն ու կաղամախները պարզել էին իրանց երկար ու անուշաբոյր տերևները, իսկ տներում ու խանութներում մաքրում էին պատուհանները և հանում կրկնակի չրջանակները: Շուկայում, որի մօտով անց կացրեց կառապանը Նեխիլեղովին, շարէշար վրանների շուրջը վստում էր խուռն ամբոխ և անց ու դարձ էին անում գզգզուած շորերով չրջիկ մանրալաճառներ, ծախու կօշիկները՝ կռնատակերին և արգուկած անդրալարտիքներն ու ժիլէտները ուսներին:

Տրակտիրների մօտ արդէն խոնւում էին գործարանական բանուորներ, տղամարդիկ՝ մաքուր բաճկոններով ու փայլուն կօշիկներով, իսկ կանայք՝ մետաքսէ վագոյն գլխաշորերով և սև յուլունքներով զարդարուած վերարկուներով: Փողոցային ոստիկանները, ատրճանակների գեղնագոյն գերձանները վզներովը գցած, կանգնած էին իրանց տեղերում, դարանելով անկարգութիւններ, որոնք կարող էին ցրուել նրանց տանջող տաղտուութիւնը: Բուլվարների ձեմելիքներում և նոր կանաչած սիդամարդերում վազվզում էին ու խաղում երեխաներ ու չներ, իսկ նստարանների վրայ նստած զրոյց էին անում ուրախ ու զուարթ յղաեակները:

Փողոցներում, որոնց ձախ կողմը, որ դեռ ստուերի մէջ էր, թաց էր ու զով, իսկ մէջ տեղը՝ արդէն չորացած, անընդհատ լսում էր ձիաքարչի զնգզնգոցը, ապրանքատար ծանր սայլերի զրդոցը և միաձի թեթև կառքերի գոգոցը։ Ամեն կողմից օդը զողողում էր զանազանակերպ զանգահարութիւնից և ղողանջիւնից, որով եկեղեցիների զանգերը հրաւիրում էին ժողովրդին ներկայ լինել նոյնպիսի ժամասացութեան, որպիսին այժմ կատարւում էր բանտում։ Եւ զուգուած-զարդարուած ժամաւորները գնում էին ամենքը իրանց ծխական եկեղեցին։

Կառապանը վայր բերեց Նեխլիւդովին, դեռ բանտը չը հասած, փողոցի այն պտուտանքում, որ տանում էր դէպի բանտը։

Մի քանի հոգի՝ տղամարդ ու կին, մեծ մասամբ կապոցներով, կանգնած էին այդ նոյն տեղում, բանտից հարիւր քայլաչափ հեռու։ Այլ կողմում փայտէ ցածր շինութիւններ էին, ձախ կողմում՝ մի երկարականի տուն՝ ինչ որ ցուցանակով բանտի բուն քարէ շէնքը առջևումն էր և այցելուներին չէին թողնում այն կողմը գնալ։ Պահապան զինուորը, հրացանը ձեռքին, յետ ու առաջ էր գնում, խիստ ձայնով գոռալով այն մարդկանց վրայ, որոնք ուզում էին կողքովն անց կենալ։

Փայտէ շինութիւնների դռնակի մօտ, աջ կողմից, պահապան զինուորի դէմ ու դէմում, նստարանի վրայ նստած էր վերակացուն երկազարդ չքազգեստը հագին և մի տետրակ ձեռքին։ Այցելուները մօտենում էին նրան, ասում էին, թէ ում են ուզում տեսնել, և նա գրի էր անցնում։ Նեխլիւդովն էլ մօտեցաւ նրան ու տուեց Եկատերինա Մալույայի անունը։ Երկազարդ վերակացուն գրեց տետրակում։

— Ինչու դեռ ներս չեն թողնում, — հարցրեց Նեխլիւդովը։

— Պատարագ կայ եկեղեցում։ Պատարագը որ դուրս գայ, ներս կը թողնեն։

Նեխլիւդովը յետ քաշուեց դէպի սպասողների խումբը։ Բազմութիւնից առաջ եկաւ և ուղղուեց դէպի բանտը ամբողջ երեսը կարմիր շերտերով ծածկուած մի մարդ, զգզուած չորերով, ձմեռած գլխարկով և բորիկ ոտներին քրքրած կօշիկներ հագած։

— Ո՞ւր ես խցկում, — գոռաց նրա վրայ հրացանակիր զինուորը։

— Դու ինչու ես բղաւում, — առանց ամենևին չփոթուելու զինուորի գոռոցից, պատասխանեց զգզուած մարդը ու յետ դարձաւ, — չեմ թողնում, չեմ գնալ։ Թէ չէ՝ այնպէս է գոռում, կարծես երանալ լինի։

Բազմութեան մէջ լսուեց հաւանութեան ծիծաղ։ Այցելու-

ները մեծ մասամբ վատ հագնուած և նոյն իսկ զգզուած մարդիկ էին, բայց մէջները կային և վայելուչ հագուստով կանայք ու տղամարդիկ։ Նեխիլեղօվի կողքին կանգնած էր լաւ հագնուած, ամբողջ դէմքը ածիրած, լիքը-լիքը ու կարմրերես մի մարդ, որ ձեռքին բռնած ունէր մի կապոց, երևի սպիտակեղէնով։ Նեխիլեղօվը հարցրեց նրանից, արդեօք առաջին անգամն է այդտեղ լինում։ Կապոցաւոր մարդը պատասխանեց, որ ինքը ամեն կիրակի գալիս է բանտը, և նրանք սկսեցին խօսել։ Դա մի բանկի դռնապան էր և եկել էր այցելելու իր եղբօրը, որ դատոււմ էր կեղծարարութեան համար։ Այդ բարեհոգի մարդը պատմեց Նեխիլեղօվին իր ամբողջ պատմութիւնը և ուզում էր նրանից էլ հարց ու փորձ անել, բայց այդ ժամանակ նրանց ուշադրութիւնը գրաւեցին մի ուսանող ու քօղքաւոր մի կին, որոնք մօտեցան նրանց ու զինաւոր միաձի կառքով, որին լծուած էր մի տոնձիկ սև նոժոյգ։ Ուսանողի ձեռքին մի մեծ կապոց կար։ Նա մօտեցաւ Նեխիլեղօվին և հարցրեց—կարելի՞ է արդեօք և ինչպէս պէտք է տալ կալանաւորներին իրանց բերած ողորմութիւնը, հացերը։ «Նշանածիս ցանկութեամբն եմ անում։ Այս իմ նշանածն է։ Ծնողները խորհուրդ տուեցին հաց բերել կալանաւորներին»։

—Ես ինքս էլ առաջին անգամն եմ այստեղ ու չը գիտեմ ինչպէս պէտք է անել, բայց կարծում եմ, որ պէտք է այս մարդուց հարցնել,—ասաց Նեխիլեղօվը ցոյց տալով աջակողմում տետրակը ձեռքին նստած երիզազարդ վերակացուի վրայ։

Այն միջոցին, երբ Նեխիլեղօվը խօսում էր ուսանողի հետ, բանտի երկաթէ մեծ դուռը, որի մէջտեղում փոքրիկ պատուհան էր շինուած, բացուեց և բանտից դուրս եկաւ մի շքազգեստաւոր օֆիցէր մի ուրիշ վերակացուի հետ, և տետրակաւոր վերակացուն յայտնեց ամենքին, որ ներս են թողնում այցելուներին։ Պահապան ղինուորը մի կողմ քաշուեց, և բոլոր այցելուները, կարծես վախենալով ուշանալ, արագ քայլերով, ոմանք նոյն իսկ վազէվազ, ղիմեցին դէպի բանտի դուռը։ Դռնան մօտ կանգնած էր վերակացուներէից մէկը, որ՝ այցելուները անցնելիս՝ համարում էր նրանց, բարձրաձայն արտասանելով՝ 16, 17 և այլն։ Միւս վերակացուն, շինութեան ներսում, ձեռքով շօշափելով ամեն մի անցնողի, կրկին համարում էր նրանց հետեւեալ դռնով ներս մտնելիս, որպէս զի դուրս թողնելիս, հաշիւը ստուգելով, ոչ մի այցելուի չը թողնի բանտում և ոչ մի կալանաւորի բաց չը թողնի բանտից։ Այդ համարողը, չը նայելով անցնողների երեսին, Նեխիլեղօվի մէջքին էլ խփեց ձեռքով, և վերակացուի ձեռքի այդ հպումը առաջին բռնակին վի-

բաւորական թուաց Նեխլիւզովին, բայց նա իսկոյն մտաբերեց, թէ ինչու է եկել այդտեղ, և ամաչեց այդպիսի անախորժութիւն ու վիրաւորանք զգալուն համար:

Դռնից անմիջապէս յետոյ գտնուեալ էր մի մեծ կամարաւոր սենեակ, փոքրիկ վանդակապատ պատուհաններով: Այդ սենեակում, որ հաւաքարան էր կոչուում, Նեխլիւզովը տեսաւ ինչպիսիքեան պատկերը մի դարակում:

Նեխլիւզովը գտնուեալ էր դանդաղ քայլերով, ճանապարհ տալով շտապող այցելուներին և միաժամանակ զգալով՝ սարսափ այն շարագործներից, որոնք կայանաւորուած են այդտեղ, կարեկցութիւն՝ դէպի այն անմեղ անձինք, որոնք, ինչպէս երէկուան պատանին ու կատիւչան, ստիպուած են մնալ այդտեղ, և ամօթ ու խանդաղատանք առաջիկայ տեսակցութիւնից: Առաջին սենեակից դուրս գալու ժամանակ, սենեակի միւս ծայրում, վերակացուն մի բան տեսցւ: Բայց Նեխլիւզովը, խորասուզուած իր մտածմունքների մէջ, ուշ չը դարձրեց այդ բանին և շարունակեց գնալ այն կողմը, ուր գտնուեալ էր այցելուների մեծ մասը, այսինքն տղամարդկանց բաժանմունքը, մինչդեռ նրան պէտք էր գնալ կանանց բաժանմունքը:

Շտապողներին ճանապարհ տալով, նա վերջինը մտաւ տեսակցութեան համար նշանակուած սենեակը: Երբ, դուռը բանալով, ներս մտաւ այնտեղ, նա մնաց ապշած, լսելով մի խաղաղ ժխտ, որ առաջանում էր հարիւրաւոր ձայների միախառնութիւնից: Բանի էութիւնը նա հասկացաւ միայն այն ժամանակ, երբ աւելի ևս մօտեցաւ այցելուներին, որոնք, չաքարի վրայ կիտուած ճանճերի նման, կպել էին սենեակը իրկու մասի բաժանուող ցանցապատիցը: Այդ սենեակը, որ լուսամուտներ ունէր յետի պատում, երկու մասի էր բաժանուած երկու հատ երկաթաթիւ ցանցերով, որոնք առաստաղից ձգուում էին մինչև յատակը: Ցանցապատերի արանքում գտնուեալ զալիս էին վերակացուները: Ցանցապատերի միւս կողմում կանգնած էին կալանաւորները, այս կողմում այցելուները: Սրանց ու նրանց անջատուած էին իրարից երեք արշին արանք ունեցող ցանցապատերը, այնպէս որ անկարելի էր ոչ միայն որ և է բան տալ իրար, այլ և լաւ տեսնել զէմքերը, մանաւանդ կարճատես մարդու համար: Դրժուար էր նաև խօսել. ասածը լսուելու համար պէտք էր գոռալ ամբողջ ոյժով: Երկու կողմից էլ կանայք, այրեր, հայրեր, մայրեր ու երեխաներ երեսները հուպ էին տուել ցանցերին, աշխատելով տեսնել իրար և ասել ինչ որ ասելիք ունէին: Բայց որովհետև ամեն մարդ աշխատում էր այնպէս խօսել, որ խօսակիցը լսէր, իսկ կողքի հարևանները, նոյնը ուղեւով, խանգարում էին

Նրան, ուստի իւրաքանչիւրը աշխատում էր իր ձայնով խեղդել ուրիշի ձայնը։ Դրանից էր առաջանում աղաղակներով ընդհատուող այն ժխորը, որ զարմացրեց Նեխիլեզօյին, սենեակը մտնելիս Բոլորովին անկարելի էր հասկանալ, թէ ինչ են ասում։ Միմիայն դէմքերիցը կարելի էր դատել, թէ ինչ են ասում և ինչ յարաբերութիւններ կան խօսակիցների մէջ։ Նեխիլեզօյի կողքին կանգնած էր գլխին շոր կապած մի պառաւ, որ, ցանցին սղմուած, գողգոջուն կզակով ինչ որ գոռում էր մի ածիլուած կիսագլխով գունատ երիտասարդի։ Կալանաւորը ուշադրութեամբ լսում էր նրա ասածը, յօնքերը բարձրացրած ու ճակատը կնճռած։ Պառաւի կողքին կանգնած էր հասարակ հագնուած մի երիտասարդ, որ, գլուխը թափ տալով, լսում էր այն խօսքերը, որ ասում էր նրան նմանող մի կալանաւոր, ցաւատանջ դէմքով ու սպիտակող միտքով։ Աւելի հեռու կանգնած էր մի զգզզուած մարդ, որ ինչ որ գողգոռում էր ու ծիծաղում, թափ տալով ձեռքը։ Իսկ նրա կողքին, յատակի վրայ, երեխան գրկին, նստած էր լաւ բրդէ գլխաշորով մի կին, որ հեկեկում էր, անշուշտ առաջին անգամ կալանաւորի հագուստով, ածիլուած գլխով ու չլթայակապ տեսնելով այն աւելոր մարդուն, որ կանգնած էր ցանցապատի միւս կողմում։ Այդ կնոջ գլխաւերելում այն դռնապանը, որի հետ մի փոքր առաջ խօսում էր Նեխիլեզօյը, որքան ուժումը կար՝ գոռում էր իր դէմ ու դէմը կանգնած ճաղատ գլխով ու փայլուն աչքերով կալանաւորին։

Նեխիլեզօյը մի հինգ րոպէ մնաց այդ սենեակում, զգալով ինչ որ տարօրինակ թախիծ, գիտակցելով իր անզօրութիւնը և իր կտրուածութիւնը ամբողջ աշխարհից, նրան տիրել էր այնպիսի հոգեկան տրամադրութիւն, ինչպէս մարդ զգում է նաւակոծութեան ժամանակ։

«Սակայն պէտք է անել այն բանը, ինչի համար որ եկել եմ այստեղ,—ասաց նա մտքումը, քաջալերելով ինքն իրան։— Ի՞նչպէս պէտք է անել»։

Նա սկսեց աչքերով փնտռել որ և է իշխանաւորի և տեսնելով մի կարճահասակ, նիհար ու բեխաւոր պարոնի, որ՝ օֆիցերական ուսնոցները ուսին՝ պտտում էր այցելուների յետեւում, դիմեց նրան։

— Զեք կարող արդեօք, պարոն, ասել ինձ, — հարցրեց նա սաստիկ նուրբ քաղաքավարութեամբ, — որտեղ են պահոււմ կանաչ և որտեղ կարելի է տեսնուել նրանց հետ։

— Միթէ ձեզ կանանց բաժանմունքն է պէտք։

— Այո, ես կ'ուզէի տեսնել կալանաւոր կանանցից մէկին, —

նոյնպիսի ծայրայեղ քաղաքավարութեամբ պատասխանեց Նեխիլիւզովը՝

— Այդպէս էլ կ'ասէ՛ք հաւաքարանում եղած ժամանակ, —
 Ո՞ւմ էք ուզում տեսնել:

— Եկատերինա Մասլովային:

— Նա դատապարտուած է արգէն:

— Այո, երէկ չէ անցեալ օրը դատապարտուեց, — հլու կերպով պատասխանեց Նեխիլիւզովը, վախենալով յանկարծ փչացնել բանտապետի տրամադրութիւնը, որ կարծես համակրութեամբ էր վերաբերւում նրան:

— Եթէ կանանց բաժանմունքն էք ուզում, եկէք այս կողմը, — ասաց բանտապետը, անշուշտ վճռելով, Նեխիլիւզովի արտաքինով, թէ նա արժանի է ուշադրութեան: — Սիդորով, — դիմեց նա մեղալակիւր ու բխաւոր ունտէր-օֆիցէրին, — այս պարոնին տար կանանց բաժանմունքը:

— Լսում եմ:

Այդ ժամանակ ցանցապատի մօտ լսուեց այցելուներից մէկի աղէկաւոր հեկեկանքը:

Այդ բոլորը տարօրինակ էր թւում Նեխիլիւզովին և ամենից տարօրինակ էր թւում նրան այն բանը, որ ինքը չնորհակալութիւն էր յայտնում և իրան պարտաւորուած զգում բանտապետին և գլխաւոր վերակացուին:

Վերակացուն Նեխիլիւզովին տղամարդկանց այցելարանից դուրս բերեց միջանցքը և իսկոյն, դէմուղէմի դռնով, տարաւ կանանց այցելարանը:

XL

Այդ սենեակը, տղամարդկանց այցելարանի պէս, երկու ցանցապատով բաժանուած էր երեք մասի, բայց նրանից շատ փոքր էր և այցելուներ ու կալանաւորներ էլ այդտեղ աւելի քիչ կային: Սակայն գոգգոռոցն ու աղմուկը նոյնքան սաստիկ էր, որքան և տղամարդկանց սենեակում: Այդտեղ էլ ցանցապատների արանքին ման էր գալիս իշխանաւորը: Այդտեղի իշխանաւորը վերակացուին էր, երիզադարդ թեքերով ու կապոյտ ժապաւէններով համազդեստը հագին և վերակացուների գօտիի նման դօտի մէջքին: Եւ բոլորովին այնպէս, ինչպէս տղամարդկանց այցելարանում, երկու կողմից մարդիկ կայրել էին երեսները ցանցապատին, — այս կողմից քաղաքացի բնակիչներ զանազան տեսակ հագուստներով, այն կողմից՝ կալանաւորուհիներ, ոմանք սպիտակ, ոմանք էլ իրանց սովորական հագուստներով: Ամբողջ երկարութեամբ,

ցանցը ծածկուած էր մարդկանցով: Մի քանիսը բարձրացել էին ոտների ծայրի վրայ, որպէս զի ձայները լսելի լինէին ուրիշների գլխավերեկից, մի քանիսն էլ յատակի վրայ նստած էին խօսակցում:

Բոլոր կալանաւորուհիների մէջ, թէ իր ծղրտան ձայնով և թէ իր տեսքով, ամենից շատ աչքի էր ընկնում՝ զանգուր մազերի վրայից գլխաշորը վայր իջած, մի փրչոտ ու նիհար գնչուհի, որ, ցանցապատի միւս կողմում, սենեակի գրեթէ մէջտեղում, սիւնի մօտ կանգնած, ձեռները արագ-արագ շարժելով ու գոռգոռալով ինչ որ մի բան էր ասում կապոյտ սիւրտուկ հագած և ցածրահան ու պինդ գօտեւորուած մի ցիգանի: Ցիգանի կողքին մի զինուոր, գետնին պզգած, խօսում էր կալանաւորուհիներից մէկի հետ: Նրանից դէնը, ցանցապատին կպած, կանգնած էր մի չէկ միբուքով ու կարմրատակած երեսով տրեխաւոր երիտասարդ գեղջուկ, որ, ինչպէս պարզ երևում էր, հագիւ հագ էր պահում արտասուքները: Նրա հետ խօսում էր, իր բաց-կապտագոյն աչքերով նայելով նրան, մի սիրունատես չիկահեր կալանաւորուհի: Փեղօսեան ու իր մարդն էին այդ: Նրանցից այն կողմը կանգնած խօսակցում էին մի զգզգուած շորերով այցելու և մի չիբերթ հագնուած ու լայնեղան կալանաւորուհի: Այնուհետև երկու կին, մի տղամարդ, մի կին և ամենքի դիմացը միմի կալանաւորուհի: Մասլովան չը կար կալանաւորուհիների մէջ: Բայց նրանց յետևում, այն կողմում, մի կին էլ կար կանգնած, և Նեխիլեգօվը իսկոյն և եթ հասկացաւ, որ այդ նա է, և իսկոյն և եթ զգաց, թէ ինչպէս իր սիրտը սկսեց սաստիկ խփել և շունչը բռնուեց: Վճռական ըրպէն մօտենում էր: Նա մօտեցաւ ցանցին և ճանաչեց, որ Կատիւշան էր: Կապտաչեայի Փեղօսեայի յետևում կանգնած, Կատիւշան ժպտում էր, լսելով նրա խօսածը: Նա խալաթով չէր, ինչպէս նախանցեալ օրը, այլ սպիտակ բաճկոնով, որ քիփ հուպ էր տուած գօտիով և բարձր ցցուել էր կրծքի վրայ: Գլխաշորի տակից, ինչպէս և դատարանում, երևում էին սև ու զանգուր մազերը:

«Այս ըրպէիս կը վճռուի ամեն ինչ,—մտածում էր Նեխիլեգօվը:—Ի՞նչպէս կանչեմ: Թէ գուցէ ինքը կը մօտենայ»:

Բայց Կատիւշան չէր մօտենում: Նա սպասում էր Կլարային և ամենևին չէր մտածում, թէ այդ մարդը իրան տեսնելու համար է եկել:

—Ո՞ւմ էք ուզում,—մօտենալով Նեխիլեգօվին հարցրեց ցանցապատների արանքում ման եկող վերակացուհին:

—Կատերինա Մասլովային,—հագիւ հագ կարողացաւ արտասանել Նեխիլեգօվը:

—Մասլովա, քեզ են ուզում,—գոռաց վերակացունին

Մասլովան յետ նայեց ու բարձրացնելով գլուխը ու դուր
ցցելով կուրծքը, Նեխլիւզովին վաղուց ծանօթ պատրաստակա
նութեան արտայայտութեամբ մօտեցաւ ցանցապատին, ճանա
պարհ բանալով երկու կալանաւորուն հինքերի մէջ, և զարմացա
կան ու հարցական հայեացքը յառեց Նեխլիւզովի վրայ, չը ճա
նաչելով նրան։

Բայց հագուստիցը դատելով, որ հարուստ մարդ պէտք չէ
նի, ժպտաց։

—Ի՞նչ էք ուզում,—ասաց նա, մօտեցնելով ցանցապատին
իր շիլ աչքերն ու ժպտուն երեսը։

—Ես ուզում էի տեսնել...—Նեխլիւզովը չը գիտէր՝ «դու
ով խօսէր թէ «դուք»-ով, բայց վճռեց «դուք»-ասել և խօսու
էր սովորականից ոչ բարձր ձայնով,—Ես ուզում էի տեսն
ձեզ... ես...

—Նաղլներ մի պատմիւ,—գոռում էր կողքին զգզգու
այցելուն։—Վերցրել ես թէ՛ չէ՞։

—Ձեռքից բոլորովին գնացել է, շատ թոյլ է...—գոռում
էր մի ուրիշը միւս կողմից։

Մասլովան չէր կարողանում լսել Նեխլիւզովի ասածը
բայց այն արտայայտութիւնը, որ խօսելու ժամանակ երևում
էր նրա դէմքի վրայ, յանկարծ յիշեցրեց կատիւշային այն բա
նը, որ նա չէր ուզում մտաբերել, և ժպտը յանկարծ չքացա
երեսից ու ճակատի վրայ երևաց մի ցաւատանջ կնճիռ։

—Ձեմ լսում ինչ էք ասում,—գոչեց նա, աչքերը պլշելով
և աւելի ու աւելի կնճռելով ճակատը։

—Ես եկել եմ...

«Այո, այնպէս եմ վարւում, ինչպէս պէտք է, խոստովա
նում եմ մեղքս», մտածեց Նեխլիւզովը։

Եւ այդ մտածելուն պէս, արտաբուրբ լցրեց աչքերը, սրը
մեց կողորդը, և նա, մատներով բռնելով ցանցից, լռեց, ճի
թափելով հեկեկանքը զսպել։

—«Եթէ առողջ լինէր, ես չէի գնայ»,—գոռում էին մ
կողմից։

—«Աստուած վկայ, անգէտ եմ այդ բանից»,—գոռում է
միւս կողմի կալանաւորունին։

Մասլովան նկատեց Նեխլիւզովի յուզմունքը և այդ յուզ
մունքը հաղորդուեց և նրան,—աչքերը փայլատակեցին, սպի
տակ ու թխիկ թշերը պուտ-պուտ կարմրեցին, բայց դէմք
էլի խիստ արտայայտութիւն ունէր և շիլ աչքերը էլի յառա
նայում էին Նեխլիւզովի կողքովը։

